

هم‌گرایی ملی در میان دانشجویان کرد و بلوچ ایرانی: فراتحلیل و مرور نظام‌مند

مقدمه: این پژوهش به بررسی موقعیت هم‌گرایی ملی / واگرایی در میان دانشجویان کرد و بلوچ می‌پردازد.

روش: جستجوی پایان‌نامه‌ها و طرحهای پژوهش انجام‌شده از طریق پایگاههای اطلاعاتی شامل، کتابخانه ملی و کتابخانه‌های دانشگاه تهران، شورای عالی انقلاب فرهنگی و همچنین مقالات نیز از طریق پایگاههای داده پرتال جامع علوم انسانی، Noomags, Irandoc, Magiran, SID, Civilica, Google Scholar, Scopus, Web of Science و با استفاده از کلیدواژه‌های «هم‌گرایی یا واگرایی ملی، هویت ملی یا هویت جمعی» و «دانشجو یا دانشجویی» و «کرد یا بلوچ یا بلوچستان یا کردستان یا سیستان و بلوچستان یا زاهدان یا ایلام» و معادل انگلیسی آنها در مراکز بین‌المللی انجام شد. در نهایت، هشت مطالعه ملاک ورود به فراتحلیل را دارا بودند. سپس داده‌ها با استفاده از چک‌لیست محقق‌ساخته جمع‌آوری و به روش فراتحلیل و نرم‌افزار CMA-۲ تحلیل شد.

یافته‌ها: آزمون همگنی نیز نشان داد که متغیرهای مستقل نقش تعدیل‌کننده ایفا می‌کنند اما متغیر قومیت نقش تعدیل‌کننده نداشت. در این میان، بیشترین اندازه اثر مربوط به متغیرهای انسجام اجتماعی، سرمایه اجتماعی، رضایت از زندگی، ویژگیهای شخصیتی، هویت دینی، مشارکت سیاسی و تعامل و هم‌گرایی در خانواده بود. میانگین اندازه اثر مطالعات در قوم کرد برابر ۰/۲۴۵ و در قوم بلوچ برابر ۰/۱۴۵ به دست آمد. بر مبنای کل داده‌های تحلیل‌شده می‌توان اظهار داشت که مهم‌ترین عوامل مثبت مؤثر بر هم‌گرایی ملی مربوط به متغیر انسجام اجتماعی (۰/۵۰۵)، سرمایه اجتماعی (۰/۳۳۷)، رضایت از زندگی (۰/۳۳۲) و همچنین عوامل منفی مؤثر مشتمل بر احساس محرومیت (۰/۱۸۴) و میزان مصرف رسانه‌ای از شبکه‌های ماهواره‌ای (۰/۱۶-)، است.

بحث: در واقع در سیاست‌گذاری برای ارتقاء هم‌گرایی ملی باید به بهبود انسجام اجتماعی، ارتقاء سرمایه اجتماعی، کاهش احساس محرومیت و اصلاح مصرف رسانه‌ای جمعی اقدام کرد. از طرف دیگر، با افزایش احساس محرومیت، تعلق به هویت قومی به‌مثابه یک سپر محافظتی افزایش یافته و در مقابل، احساس هویت ملی کاهش می‌یابد، امری که می‌تواند با سیاست‌گذاری صحیح و رفع احساس محرومیت و برطرف کردن موانع محلی و ملی برای کسب امتیازات اجتماعی، مرتفع شود.

۱- **سبحان رضایی**
دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی، گروه مطالعات اجتماعی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، تهران، ایران

۲- **محمود شهابی**
دکتر جامعه‌شناسی ارتباطات، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.
(نویسنده مسئول)
<mshahabi88@gmail.com>

۳- **حسام‌الدین آشنا**
دکتر معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.

۴- **مریم محمد تقی نسب**
کارشناسی ارشد سنجش و اندازه‌گیری، دانشگاه علامه طباطبایی. تهران، ایران.

واژه‌های کلیدی:

احساس محرومیت، انسجام اجتماعی، سرمایه اجتماعی، هم‌گرایی ملی، هویت قومی، هویت ملی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۸/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۲/۱۴

National Solidarity of Kurdish and Baluchi Students in Iran: Systematic Review and Meta-Analysis

▶ 1- Sobhan Rezaee

Ph.D. Student in Candidate of Cultural Sociology, Department of Social Studies, Iranian Institute for Social and Cultural Studies of Ministry of Science, Research & Technology, Tehran, Iran.

▶ 2- Mahmood Shahabi

Ph.D. in Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) <mshahabi88@gmail.com>

▶ 3- Hesamoddin Ashna

Ph.D. in Islamic Studies and Culture and Communication, Department of Culture and Communication, Faculty of Culture and Communication, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.

▶ 4- Maryam Mohammad-taghinasab

M.Sc. in Assessment and Measurement, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Keywords:

Deprivation, Ethnic identity, National identity, National solidarity, Social capital, Social solidarity

Received: 2019/11/13

Accepted: 2020/03/04

Abstract

Introduction: Iranian students come from a diverse ethnicity and different cultural backgrounds. This study examines the status of national solidarity among Kurdish and Baluchi students in Iran.

Method: This study was conducted using systematic review and meta-analysis, and its statistical population includes all studies in the field of National Solidarity of Kurdish and Baluchi university students.

Findings: A total of eight studies met the criteria for entering the meta-analysis. In all of these articles, quantitative methodology and questionnaires were used for data collection. The meta-analysis of the studies in the field of national solidarity and a review of 50 hypotheses about the effect of 18 independent variables on national solidarity showed that the estimated point was 0.221, which was statistically significant ($p < 0.001$). The result, according to Cohen's Criterion, is relatively average. Meanwhile, the greatest effect size was related to social solidarity (0.505), social capital (0.337), life satisfaction (0.332), personality traits (0.309), religious identity (0.228), political participation (0.227), and family interaction and solidarity (0.250). The mean effect size of the studies on the Kurdish ethnicity was 0.254 and that of Baloch ethnicity was 0.144.

Discussion: Based on the total data analyzed, it can be concluded that the most significant positive factors affecting national solidarity consisted of social solidarity (0.505), social capital (0.337), and life satisfaction (0.332).

Extended Abstract:

Introduction: Iranian students come from a diverse ethnicity and different cultural backgrounds. In the meantime, national solidarity is one of the major challenges of development policy in such a cultural and geographical context. This study investigates the national solidarity state of Kurdish and Baluchi students in Iranian universities, and aimed to answer this question: how is the feeling of national solidarity among Kurdish and Baluchi students? In fact, the problem arises from the time a student (Kurdish or Baluchi) enters the university, and in its environment, s/he finds the opportunity for intercultural communication with other students, professors, and university staff members that are ethnically different from them. If such a link can increase interethnic and inter-religious social capital, it can turn the university atmosphere into an area of intervention to enhance the bond between Iranians and improve national solidarity and cohesion, but if it provokes greater ethnic and religious conflict, it can significantly reduce the feeling of national solidarity.

Methods: A systematic review and meta-analysis was used in this study. The materials consisted of all studies conducted in the field of national solidarity and identity of Kurdish and Baluchi university students published during 1991-2018. Sampling was conducted using a census method and all the available studies were included in the study. Theses and research projects were searched through national databases including the Iran National Library, the Library of University of Tehran, and the Library of Supreme Council of the Cultural Revolution. Articles were also accessed through online academic databases including Iran Comprehensive Portal of Humanity Sciences (Ensani.ir), Noormags, IranDoc, Magiran, SID, Civilica as well as Google Scholar, Scopus, and Web of Science. All articles were searched by following keywords in Persian: national solidarity, cohesion, divergence, national identity, ethnic identity, university students and faculty members, Kurdish or Baluchi ethnicities, and Kurdistan, or Sistan and Baluchistan Province and/or their English equivalents. The inclusion criteria of meta-analysis were: 1. selected study should be about national solidarity and identity; 2. the study should be on Iranian Kurdish and Baluchi ethnicities; 3. the study should be on the academic community (students, professors, etc.) and related to Kurdish and Balochi ethnic

communities; 5. The study should be published during 1991-2018, 6. if it is a thesis, it should be an MA or PhD thesis; and 7. the study should report statistical data (e.g. mean, standard deviation, regression, coefficient, sample size, etc.).

To collect the data, a researcher-made checklist designed in Excel and analyzed in Comprehensive Meta-analysis (CMA 2) software was used.

Results: The final sample size of the research included eight studies. Overall, 2144 individuals were studied in all the studies, with an average of 268 individuals for each study. Out of eight studies, seven were articles and one was a thesis. The method of sampling in 75% of the studies was relative-stratified random sampling and in 25%, it was multi-stage cluster random sampling. Two studies were related to Baluchi people and six studies to Kurdish people. Regarding the location, five studies were conducted in Kurdistan province, two studies in Sistan and Baluchestan province and one study in Ilam province. All the studies included in this meta-analysis were conducted between the years 2002 and 2013; two studies in 2002-2006, three in 2008-2010, and three in 2011-2013. All studies were conducted in both male and female groups. The dependent variable in one study was national solidarity, in five studies, national identity; and in two studies, collective identity. Combined effect size was used to evaluate variables with national solidarity and national identity of Kurdish and Baluchi students. In the eight studies, 50 hypotheses were investigated. Table 1 shows the number of hypotheses for each study and their effect sizes, and Table 2 presents the combined effect size of the random model of the eight studies. As can be seen, the average combined effect size in the random model was 0.217 which was significant at $P=0.001$. According to Cohen's criteria (1992, 1998), the effect size is medium. The value of Q statistics was obtained 648.828 (0.001) which indicates the heterogeneity of the effect sizes of the studies.

Table 1. The point of estimate of analyzed studies

Authors (Year of publication)	N	Point Estimate	Lower Limit	Upper Limit	Z-value	P-value
Abdollahi, & Hosseinbar (2003)	12	0.138	0.060	0.214	3.436	0.001
Mirzaei & Abbaszade (2014)	4	0.199	-0.045	0.421	1.601	0.109
Abdollahi, & Morowat, (2006)	6	0.322	0.057	0.544	2.366	0.018
Mohammadpur, et al. (2011)	5	0.160	0.096	0.222	4.873	0.001
Moghaddass Jafari et al. (2008)	6	-0.011	-0.072	0.05	-0.353	0.724
Morovat & Baghabanyan, (2011)	6	0.321	0.192	0.440	4.704	0.001
Ghasemi & Jamalvandi (2012)	7	0.240	0.174	0.304	6.982	0.001
Borjvand (2010)	4	0.475	0.191	0.685	3.137	0.002

Table 2. The combined effect size of all analyzed studies

Point Estimate (Total)	N	Lower Limit	Upper Limit	Z-value	P-value	Q	df (Q)
0.217	50	0.155	0.277	6.713	0.001	648.828	49

Discussion: According to the results of this study, the greatest effect of the variables affecting national solidarity is related to the social solidarity variable (0.505), which is a large effect according to Cohen's criteria being followed by social capital (0.337), life satisfaction (0.332), personality traits (0.309), religious identity (0.228), political participation (0.227), and family integration (0.250) with medium effect size. On the other hand, feeling of deprivation (-0.184) and media consumption of alternative satellite TV programs (-0.16) had the most negative effect on the feeling of national solidarity.

Among the positive affective variables, social integration (0.505) was directly related to almost all factors contributing to national solidarity, such as religious identity (0.286), social convergence (0.183), ethnic identity (0.07), and family integration (0.255). Therefore, it is the most important variable affecting national solidarity. Next, social capital was another important affective variable. It can be considered related to important variables, such as social support, social trust, social participation, political participation, intercultural communication, intracul-

tural communication, and communication with counterparts outside the country borders. Life Satisfaction (0.332) was the third variable determining the degree of national solidarity. According to this factor, the feeling of national solidarity is defined as a personal orientation towards life that, from the perspective of social psychology, is influenced by the quality of life, feelings of happiness and psychological well-being, and the gap between reality and expectations.

Feeling of deprivation (-0.184), which is strongly related to life satisfaction, was one of the most important negative variables affecting the formation of a sense of national solidarity among students, while it had a positive effect on ethnic identity. In other words, despite a sense of deprivation, one uses ethnic identity as a protective shield that replaces national identity. For the formulation of this shield, s/he uses a conceptual system whose first dimension is a sense of divergence and duality with the majority; the second dimension is the Kurdish / Baluch students' perception of government policy as the agent for the superiority of Shiite/ Farsi culture, ethnicity, and religion over Sunni Kurdish/Baluchi culture, ethnicity, and religion; the third dimension is inter-ethnic communication within and outside the country, as well as alternative media consumption and social capital originating from them enabling alternative identification which can be overcome by proper policy making and reducing the feeling of deprivation and local and national barriers to social advantages.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines

All ethical principles were considered in this article.

Funding

The current manuscript is extracted from Sobhan Rezaee's PhD thesis in Cultural Sociology, supervised by Dr. Mahmood Shahabi and advised by Dr. Hesamodin Ashna and Dr. Abbas Kazemi in Institute for Social and Cultural Studies.

Part of this project was funded by a grant from Supreme Council of the Cultural Revolution.

Authors' contributions

Research Design: Dr. Mahmoud Shahabi, Dr. Hesamoddin Ashna, Sobhan Rezaee; Supervision: Dr. Mahmoud Shahabi, Dr. Hesamoddin Ashna; Data Collection and Data Entry: Sobhan Rezaee, Maryam Mohammadtaghinasab; Data Analysis: Sobhan Rezaee, Maryam Mohammadtaghinasab; Writing and Editing the Research Report: Sobhan Rezaee; Finalizing the Report: Dr. Mahmoud Shahabi, Dr. Hesamoddin Ashna, Sobhan Rezaee, Maryam Mohammadtaghinasab.

Conflict of interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors are thankful to Mahshid Shahidi, Fereshteh Maghsoudi, Samaneh Etesami, Mona Khorshidi and Kobra Khorshidabadi, and Shima Farzadmanesh for their valuable participation in data gathering and entry.

مقدمه

ایران کشوری است که از ترکیب جمعیت‌های قومی متنوعی تشکیل یافته است و گوناگونی فرهنگی قابل توجهی را در موقعیت‌های جغرافیایی خویش به نمایش گذاشته است. با وجود آنکه بخش عمده جمعیت کشور را مسلمانان شیعه اثنی عشری تشکیل داده‌اند، اما علاوه بر ایشان سه آیین توحیدی یهود، مسیح و زردشت نیز پیروان قابل توجهی دارند. همچنین در استان‌های مرزی شرقی، جنوبی و غربی کشور، جمعیت مسلمانان حنفی و شافعی نیز از سهم عمده‌ای برخوردارند. علاوه بر چنین تنوع دینی، ایران از بافت متکثر قومی نیز تشکیل یافته، به گونه‌ای که این کشور به لحاظ تنوع قومیتی و گسترش دهها زبان و لهجه و هفت قومیت رسمی، از پیچیدگی فرهنگی و اجتماعی متکثری برخوردار است. بر همین اساس میتوان شش قومیت غیر فارس را در نواحی گوناگون ایران یافت: استان‌های آذربایجان شرقی، غربی، اردبیل، زنجان و فارس (قومیت آذری)، استان‌های کردستان، آذربایجان غربی، کرمانشاه و ایلام (قومیت کرد) استان‌های خوزستان، ایلام، بوشهر، هرمزگان و بندر و جزایر جنوب (قومیت عرب)، استان‌های سیستان و بلوچستان و گلستان (قومیت بلوچ)، استان گلستان (قومیت ترکمن) و چهارمحال بختیاری، کهگیلویه و بویراحمد (قومیت لر) (گودرزی، ۲۰۰۶).

در این میان، هم‌گرایی ملی یکی از چالش‌های اصلی سیاست‌گذاری توسعه در چنین بستر فرهنگی و جغرافیایی است. (در زبان انگلیسی دو واژه *Cohesion* و *Solidarity* به هم‌گرایی، همبستگی و/یا چسبندگی و کلمه *Divergence* به مفهوم واگرایی نزدیک است. واژه‌نامه آکسفورد (۲۰۱۰)، واژه *Solidarity* را به معنای حمایت شدن کسی از سوی فرد یا گروهی از افراد می‌داند، چراکه آنها دارای احساسات، عقاید و یا اهداف مشترک هستند، از این رو شاید، معادل هم‌گرایی یا هم‌گرایی برای این واژه انگلیسی مناسب باشد. همچنین، کلمه *Co-hesion* در همین لغت‌نامه به معنای وضعیت و یا اقدام برای با هم ماندن تعبیر گشته است که

به معادل چسبندگی در زبان فارسی نزدیک است. در نقطه مقابل واژه Divergence به معنای جدا شدن و رفتن از مسیرهای جداگانه، داشتن نظرات و دیدگاه‌های متفاوت، داشتن تفاوت در انتظارات و برنامه‌ریزی و... است، به همین دلیل، کلمه واگرایی در زبان فارسی بدین واژه قریب به ذهن می‌رسد.) هم‌گرایی به معنای پیوند، اتصال و ارتباط بین دو یا چند چیز یا تن است و هم‌گرایی به معنای تقارب و همسویی است. در نقطه مقابل، واگرایی به معنای فرآیند تغییر و تحول و دورشدن از یکدیگر است که موقعیتی شناختی و فرهنگی دوگانه است که یک خرده‌فرهنگ را در برمی‌گیرد، به گونه‌ای که اعضای آن خرده‌فرهنگ از یک طرف دارای احساس طردشدگی از قدرت مرکزی هستند و از طرف دیگر، خود ایشان هم نسبت به قدرت مرکزی بی‌اعتماد شده‌اند. این فاصله نسبی میان خرده‌فرهنگ‌های حاشیه‌ای با فرهنگ و قدرت رسمی در نگرشها، رفتارها، مناسک و در کل صورت‌بندیهای ایشان نمود و تمایز می‌یابد و موجب گونه‌هایی از واگرایی قومی، واگرایی سیاسی، واگرایی مذهبی و واگرایی اجتماعی می‌شود. این امر سبب شکل‌گیری مقاومت‌های خودآگاه و ناخودآگاه نسبت به گفتمان مرکزی می‌شود؛ به‌صورتی که نمودهای آن را می‌توان در حوزه‌هایی چون مصرف رسانه‌ای، تجربه‌زیسته، فرهنگ سیاسی، حمایت از خشونت سیاسی و نحوه امتزاج عناصر قومیت و مذهب یافت (رضایی، ۲۰۱۲).

پژوهش حاضر به بررسی موقعیت هم‌گرایی / واگرایی فرهنگی در میان دانشجویان کرد و بلوچ در دانشگاه‌های ایران می‌پردازد و به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال مبنایی است که وضعیت احساس هم‌گرایی ملی / واگرایی در میان دانشجویان کرد و بلوچ چگونه است؟ در واقع مسئله این پژوهش در آنجا شکل می‌گیرد که دانشجویی -کرد یا بلوچ- وارد دانشگاه می‌شود و در این فضای جدی، امکان ارتباط بین‌فرهنگی با دانشجویان متمایز از خود را می‌یابد. اگر چنین ارتباطی بتواند به افزایش سرمایه اجتماعی بین قومی و بین مذهبی بدل

1. articulation

شود، می‌تواند فضای دانشگاه را به حوزه‌های مداخلاتی برای ارتقاء پیوند میان ایرانیان و افزایش هم‌گرایی ملی بدل کند، اما اگر این ارتباط موجب تعارض بیشتر میان قومی و میان مذهبی شود، می‌تواند احساس هم‌گرایی ملی را به صورت قابل توجهی کاهش دهد. تاکنون مسائل و پژوهش‌های مشابهی در پژوهش‌های گوناگون و در شرایط متنوع مورد بحث و بررسی قرار گرفته است (میرزایی و عباس زاده، ۲۰۱۴؛ حسین زاده، ۲۰۱۰؛ خانیکی و سرشار، ۲۰۱۴؛ ربانی، یزدخواستی، حاجبانی و میرزایی، ۲۰۱۰؛ تاروردی زاده، ۲۰۱۰؛ ربانی، یزدخواستی، حاجبانی و میرزایی، ۲۰۰۹؛ رضایی، ۲۰۱۲؛ عبداللهی و حسین‌بر، ۲۰۰۳؛ عبداللهی و مروت، ۲۰۰۶؛ قاسمی و جمال‌وندی، ۲۰۱۲). لذا به منظور پاسخگویی به سؤال اصلی تحقیق حاضر، با اتکا به روش فراتحلیل، مطالعات و پژوهش‌های انجام شده در حوزه هم‌گرایی ملی در میان دانشجویان کرد و بلوچ را استخراج و با بررسی و مقایسه وضعیت‌های گزارش شده در میان دانشجویان کرد و بلوچ، به تحلیل وضعیت موجود دست می‌یابیم.

میدان پژوهش

به منظور شناخت دقیق‌تر میدان تحقیق ضروری است که نگاهی به وضعیت تصویر کلی جمعیت شناختی استانهای کردنشین و بلوچ‌نشین ایران داشته باشیم.

قوم کرد در ایران

استانهای کردنشین غربی ایران، کردستان، کرمانشاه و ایلام، بر مبنای آخرین سرشماری کشور در سال ۱۳۹۵، دارای ۴.۱۳۵.۶۰۳ نفر جمعیت و ۱۹۵.۰۷۴ نفر دانشجو بوده‌اند که برابر با ۱۵.۵ درصد از جمعیت کل است که مشتمل بر ۱.۶۰۳.۰۱۱ نفر در استان کردستان (سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۶)، ۱.۹۵۲.۴۳۴ نفر در استان کرمانشاه (سالنامه آماری استان کرمانشاه، ۱۳۹۶) و ۵۸۰/۱۵۸ نفر در استان ایلام (سالنامه آماری استان ایلام، ۱۳۹۶)

است. در این میان، میزان باسوادی در استان کرمانشاه نسبت به دیگر استانهای کردنشین به شکل قابل ملاحظه‌ای بالاتر است؛ به‌گونه‌ای که در سال ۱۳۹۵، جمعیت باسواد این استان به ۱.۴۹۷.۲۱۴ نفر رسیده است که نرخ باسوادی را در این استان از ۸۲.۱ درصد در سال ۱۳۸۵ به میزان ۸۴.۵ درصد در سال ۱۳۹۵، ارتقاء داده است (سالنامه آماری استان کرمانشاه، ۱۳۹۶). از طرف دیگر، جمعیت باسواد در استان کردستان در سال ۱۳۹۵ نیز برابر با ۱.۱۶۹.۵۵۲ نفر بوده است و میزان نرخ باسوادی برابر با ۸۱.۵ درصد بوده است که از متوسط کشوری (۸۷.۶ درصد)، پایین‌تر است (سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۶). در سال ۱۳۹۵، جمعیت باسواد استان ایلام به ۴۴۳.۳۵۱ نفر رسیده است که نرخ باسوادی را در این استان از ۸۱.۹ درصد در سال ۱۳۸۵ به میزان ۸۴.۹ درصد در سال ۱۳۹۵، ارتقاء داده است (سالنامه آماری استان ایلام، ۱۳۹۶). در مجموع، میزان سواد در هر سه استان کردنشین، پایین‌تر از متوسط کشوری (۸۷.۶ درصد) است. با توجه به اینکه، میزان سواد یکی از شاخصهای مهم در تعیین توسعه انسانی بوده که می‌تواند از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر میزان مشارکت اجتماعی و سرمایه اجتماعی مردم محلی است (قانع‌راد و حسینی، ۲۰۰۶)، به نظر می‌رسد که سیاستهای دولت در این زمینه در مناطق کردنشین نیازمند توجه بیشتری است.

در استان کردستان در سال ۱۳۹۵، تعداد دانشجویان مرد، با ۳۲ درصد رشد به ۳۵۰۵ نفر و تعداد دانشجویان زن با ۴.۳ درصد رشد به ۲۷۴۱۱ نفر رسید که مجموعاً ۱۸.۳ درصد رشد را نشان می‌دهد؛ از این میان، دوره‌های کاردانی و کارشناسی با کاهش دانشجو و دوره‌های ارشد و دکتری افزایش قابل توجهی داشته‌اند. در استان کرمانشاه در سال ۱۳۹۵، تعداد دانشجویان مرد، با ۲۴.۴ درصد رشد به ۵۱.۷۵۷ نفر و تعداد دانشجویان زن با کاهش حدود ۶ درصدی به ۴۰/۷۰۰ نفر رسید که مجموعاً ۹ درصد رشد را نشان می‌دهد؛ از این میان، دوره‌های کارشناسی با کاهش دانشجو و دوره‌های ارشد (۲۰۲.۷ درصد) و دکتری

(۸۱.۶ درصد) افزایش نسبی داشته‌اند. در استان ایلام در سال ۱۳۹۵، تعداد دانشجویان مرد، با ۳ درصد رشد به ۲۱۶۱۹ نفر و تعداد دانشجویان زن با بیشترین میزان رشد در میان در استانهای کردنشین (۲۲.۷ درصد)، به ۱۸۰۸۲ نفر رسید که مجموعاً ۱۰/۵ درصد رشد را نشان می‌دهد؛ در استان ایلام، همه دوره‌های تحصیلی از افزایش قابل برخوردار بوده‌اند که این رشد در میان دوره‌های ارشد (۵۷۶.۷ درصد) و دکتری (۷۷۴ درصد) افزایش شدیدی داشته است.

قوم بلوچ در ایران

در سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت استان سیستان و بلوچستان، با ۱.۸ درصد رشد سالیانه به ۲۷۷۵۰۱۴ نفر رسیده است (سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۶). در این میان، تعداد کل دانشجویان در سال ۱۳۹۵ به ۱۰۱۸۲۲ نفر (۳.۷ درصد) رسیده است؛ اما سیاستهای فرهنگی در این استان، وضعیت متوسطی را نشان می‌دهد، چنانکه بر طبق سرشماری سال ۱۳۸۵، تنها ۶۸ درصد از جمعیت استان باسواد بوده‌اند که با نرخ باسوادی کل کشور در همان سال (۸۵ درصد) فاصله زیادی دارد. در میان این جمعیت باسواد، ۵۵ درصد را مرد و ۴۵ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. این شاخص در آبان ماه ۱۳۹۵ به ۷۶ درصد در مجموع هر دو جنس رسیده است که در میان مردان، ۸۱ درصد و در میان زنان ۶۴ درصد بوده است که مجموعاً رشد نسبی را نشان می‌دهد (سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۶). در سال ۱۳۹۵، تعداد دانشجویان مرد، با بیش از هفتاد درصد رشد به ۵۷۲۳۹ نفر و تعداد دانشجویان زن با افزایش کمتر حدود ۳۰ درصدی به ۴۴۵۸۳ نفر رسید که مجموعاً بیش از ۵۰ درصد رشد را در همه مقاطع تحصیلی، اعم از کارشناسی ارشد (۱۸۰ درصد)، دکتری (۹۴ درصد) و کارشناسی (۳۴.۵ درصد) نشان می‌دهد.

چارچوب نظری

نظریات کلاسیک

کنت، هم‌گرایی را نتیجه حرکت جامعه، به‌مثابه مفهومی زیست‌شناختی، به‌سوی ایجاد، ابقاء و ثبات می‌داند. وی بر این باور است که در جامعه، رابطه کل و جزء در جهت برقراری انسجام است که نتیجه آن چسبندگی و هم‌گرایی همه جامعه بر محور کارکردهای صحیح است. وی عناصر اصلی این نوع اجماع را دین، زبان و نظام تقسیم‌کار می‌دارند (تنهایی، ۱۹۹۹).

مارکس آگاهی طبقاتی را محور انسجام و هم‌گرایی و ایجاد کنش منظم یک طبقه علیه طبقه دیگر می‌خواند. از منظر چلبی این برداشت مارکس از سه مفهوم کلیدی وی قابل‌برداشت است: نخست در مفهوم آگاهی طبقاتی که متضمن رابطه اجتماعی میان اشخاص است که موقعیت یکسانی دارند. دوم مقوله عضویت در طبقه و منافع مشترک ناشی از آن و سوم نیز به تراکم ارتباطات و تعاملات اعضای طبقه اشاره دارد به این معنی که شبکه تعاملها پیونددهنده اعضای یک طبقه است (چلبی، ۱۹۹۵).

دورکیم (۲۰۰۳) از دو نوع هم‌گرایی مکانیکی و ارگانیکی نام می‌برد: در نوع اول، فرد به دنبال هماهنگ‌سازی مراکز مختلف فیزیولوژیکی، اعم از مخ، مراکز حرکتی، حسی و نباتی و... مبتنی بر حس سرزندگی^۱ و احساسی نیرومند است. وی معتقد است که هر قدر حس سرزندگی حاصل از احساسات جمعی در افراد بیشتر باشد، ارزش بیشتری برای آن در قبال احساس مخالف قائل میشوند و با اتکا به آیینهای حفاظت همچون قربانیکردن، هم‌غذا شدن، رقص، سرود و... به تقدس این احساس می‌پردازند (دورین و فرارو، ۲۰۰۸). از طرف دیگر، هم‌گرایی ارگانیکی بر مبنای تفاوت و تقسیم‌کاری صورت می‌گیرد که به‌جای نفیکنده، جایگاه تکمیلکننده داشته باشد.

---

1. vitality

پارسونز نیز در کتاب نظام اجتماعی (۱۹۵۱) هم‌گرایی را در مفهوم انسجام^۱ در مدل آجیل^۲ خویش تحلیل می‌کند. وی معتقد است که هم‌گرایی هنجاری هنگامی شکل می‌گیرد که عناصر اصلی نظام فرهنگی یعنی ارزشهای مشترک در ساختارهای نظام اجتماعی نهادینه شود؛ اما در نبود رابطه اندام‌وار میان سطح و عمق نظام اجتماعی، بحران هم‌گرایی رخ می‌دهد. وی هم‌گرایی هنجاری را هم در کل نظام اجتماعی و هم در نظامهای فرعی آن مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد (بشیریه، ۲۰۰۳).

عوامل مؤثر بر افزایش هم‌گرایی و کاهش واگرایی

میزان وظایف، کنترل و پذیرش

هچتر (۱۹۸۷)، هم‌گرایی در گروه را میزان پذیرش رضایتمندانه اعضای گروه نسبت به وظایف محوله گروه تلقی کرده و آن را برآمده از دو عامل میزان وظایف یک گروه و میزان تعهد شخص به وظایف محوله می‌خواند. وی معتقد است که هرچقدر میزان هم‌گرایی بیشتر باشد، گستردگی وظایفی که به اعضای گروه سپرده می‌شود نیز بیشتر است. علاوه بر این، امکان کنترل اجرای وظایف در گروه به اطاعت بیشتر و درنهایت دوام گروه منجر خواهد شد (دورین و فرارو، ۲۰۰۸).

تای و همکاران^۳ (۲۰۰۲) نیز احساس کنترل بر متغیرهای ساختاری و درجه انتخاب و توانایی اعضای گروه را مایه گسترش دل‌بستگی می‌دانند. این احساس کنترل می‌تواند ارتباط عضو را با گروه تقویت و فرد را به پاسخ‌گویی و جذب بیشتر تشویق کند.

هموفیلی و مدت رابطه

از نظر مک فرسون^۴، مدت عضویت فرد در گروه شاخص روشنی در ارزیابی میزان

1. integration

1. Thye

1. AGIL

1. McPherson

هم‌گرایی است. چسبندگی را می‌توان با سنجش روابط مثبت بین افراد و فاصله شبکه‌ای میان اعضا (هموفیلی)، در شبکه‌های گروهی محاسبه کرد. هموفیلی در کنار ساختارها و ویژگی‌های اجتماعی و جمعیت شناختی می‌تواند برای ارزیابی میزان دوام رابطه و تعلق فرد به گروه مؤثر واقع شود. پیوندهای شبکه‌ای با دیگر اعضا و مدت عضویت، پیوستگی گروه را افزایش می‌دهد؛ پیوندهای شبکه با غیر اعضا، مدت عضویت را کاهش می‌دهد؛ فراوانی و شدت تماسها با دیگر اعضا، مدت عضویت را افزایش می‌دهد و مدت عضویت تأثیر بیشتری از فراوانی تماسهای ضعیف دارد؛ پیوند با دیگر اعضائی که خودشان با یکدیگر پیوند دارند مدت عضویت را افزایش می‌دهد و این رابطه مهم‌تر از پیوند با اعضائی است که روابط ضعیفی با دیگران دارند؛ فراوانی تماسهای قوی با اشخاص غیر عضو طول مدت عضویت را کاهش می‌دهد؛ نزدیکی با اعضا مرکز گروه، طول مدت عضویت افراد را افزایش می‌دهد؛ محیط روابط و رقابت بین گروهها بر طول مدت عضویت مؤثرند (۲۰۰۲).

حمایت در موقعیت دشوار

طبق نظریه لیندنبرگ، هم‌گرایی بیش از آنچه اغلب فرض می‌شود در ساختارهای کلان مستقر بوده و در بنیانهای خرد خویش بسیار خطرپذیر است. وی بر این باور است که هم‌گرایی در قالب رفتاری تعریف می‌شود که دربردارنده از خودگذشتگی کنشگر در پنج وضعیت دشوار است: مشارکت در وضعیتهای کالای مشترک، هزینه‌ها و منافع مشترک و شراکتی، کمک در زمان نیازمندی، مقاومت در مقابل وسوسه پیمان‌شکنی، جبران کردن در وضعیتهای وقوع حادثه ناگوار (دورین و فرارو، ۲۰۰۸).

همگرایی به مثابه نتیجه آیینهای تعامل

راندل کالینز در مدل تحلیلی خود (۱۹۷۵) به تأثیر از مفهوم صحنه نمایش گافمن و انگاره آیین دورکیم تمامی پدیده‌های کلان مانند ساختارهای طبقاتی، سازمانهای رسمی و...

را زنجیره‌هایی از آیینهای تعاملی تعبیر میکند. افراد در هر برخوردی با یکدیگر یک آیین تعامل اجرا می‌کنند که به لحاظ همبستگی و سلطه مشارکت‌کنندگان آن متفاوت است. این خوانش نمایش گونه از نظم اجتماعی، نشان‌دهنده بازنگری کالینز از مفهوم «آیین» دورکیم است و نشان می‌دهد که آیین الزاما امری قالبی و صورتی مناسب‌وار ندارد؛ بلکه مناسب تنها یکی از راههایی است که در آن توجه مشترک تحقق مییابد، اما اگر گروه به‌طور خودانگیخته یا به‌واسطه ماهیت وضعیت در فعالیتی (مانند هللهه کردن با هم در مسابقات ورزشی، یا گپ زدن با هم در گفتگویی دوستانه) درگیر شود که همان تأثیر تمرکز توجه را داشته باشد، سنت قالبی امر زایدی خواهد بود.

هماهنگی ساختاری، وحدت نمادی و تنظیم و تحکیم روابط

ترنر (۱۹۹۰) سه فرآیند بنیادین تجمیع، تفکیک و انسجام را ویژگی مشترک جهان اجتماعی می‌داند و در آن میان انسجام را فرآیند سازمان‌دهنده نظم اجتماعی می‌خواند که در طول سه فرآیند صورت می‌پذیرد: اولین فرآیند انسجامی بین کنشگران اجتماعی، هماهنگی ساختاری ایجاد می‌کند و سه شکل اساسی مرتبط به هم به خود می‌گیرد: (۱) میزان ادخال ساختاری (واحد‌های داخل واحد‌های جامع‌تر) (۲) میزان وابستگی متقابل (میزان وابستگی متقابل واحد‌ها در عملیاتشان نسبت به یکدیگر) (۳) میزان عضویت مشترک ساختاری (میزان عضویت مشترک واحد‌ها). دومین فرآیند انسجامی، وحدت نمادی مابین کنشگران اجتماعی با مراجعه به هیئت مشترک نمادها است که سه شکل اساسی به خود می‌گیرد: (۱) میزان وفاق روی نمادهای تنظیمی (۲) ارزیابی و (۳) تنظیمی و بالاخره سومین فرآیند انسجامی، تحکیم سیاسی یا تنظیم روابط مابین کنشگران توسط کنشگران بیرونی است که حائز قدرت‌اند. ترنر برای این فرآیند نیز سه شکل عمده قائل می‌شود: (۱) میزان تراکم قدرت (۲) میزان تمرکز قدرت (۳) میزان مشروعیت قدرت (چلبی، ۱۹۹۵، به نقل از: ترنر، ۱۹۹۰).

همگرایی و واگرایی در شبکه: دسترس‌پذیری، همگونی

در دهه ۱۹۹۰، بهره‌گیری از مفاهیم شبکه در مطالعات هم‌گرایی به صورت قابل توجهی رشد داشته است. مارکوفسکی و لاولر دو عامل مؤثر بر هم‌گرایی را در چگونگی ساختار شبکه، شناسایی کرده‌اند: دسترس‌پذیری و همگونی. دسترس‌پذیری و پیوند میان اعضای از متوسط فاصله یا ارزیابی تعداد پیوندهایی محاسبه می‌شود که کنشگران شبکه را از هم متمایز و به یکدیگر مرتبط می‌کند، اما همگونی به چگونگی تراکم و تشابه تقسیم‌بندی ارتباط میان اعضای در داخل شبکه مرتبط است. آنان معتقدند که یک گروه دارای هم‌گرایی مجموعه‌ای از کنشگران را شامل می‌شود که دارای دسترس‌پذیری بالا بوده و دارای وحدت در ساختار شبکه‌ای خود باشند. (مارکوفسکی و لاولر، ۱۹۹۴). در این میان گرانووتر پیوندهای شبکه را به دو نوع ضعیف و قوی تقسیم می‌کند و با وجود تأکید بر اهمیت پیوندهای قوی، توجه خود را به پیوندهای ضعیف معطوف می‌کند. وی این نوع از پیوندها را به مثابه پلی میان پیوندهای قوی تحلیل می‌کند که گروهها و شبکه‌ها را از وضعیت انزوای خرده‌گروهها خارج کرده و این زیرمجموعه‌ها را به هم پیوند می‌دهد و صورتی یکپارچه را در جامعه بزرگ‌تر ایجاد می‌کند (ریترز، ۱۹۹۶).

گسترش دامنه منافع مشترک

پیتر بلاو معتقد است که افراد جذب گروههایی می‌شوند که پاداش بیشتری به آنها اعطاء کند؛ اما هنگامی روابط با گروه به سطح استحکام خواهد رسید که اعضای بتوانند پس از کسب مشروعیت در رقابتهای درون‌گروهی و کسب امتیازات اولیه، بر مبنای پاداشهای کسب‌شده بر یکدیگر تأثیر بگذارند و تمایز اجتماعی ایجاد کنند تا به موقعیت برتر، همچون رهبری، در گروه دست یابند (ریترز، ۱۹۹۶).

در یک بیان متفاوت، مارکوفسکی بر این باور است که برای انسجام گروهی باید قدرت

پیوند $(TS_{xy})^1$ مثبت باشد، یا به بیان دقیق‌تر مجموع پیامدهای مثبت مورد انتظار در ارتباط (نیروی جاذب $(AF_{xy})^2$) از مجموع نتایج منفی مورد انتظار در این ارتباط (نیروی دافع $(RF_{xy})^3$) بیشتر باشد (به نقل از دورین و فرارو، ۲۰۰۸).

این انتفاع طلبی در یک نگاه عمیق‌تر به رویکرد مارسل موس (۱۹۲۵) در روابط میان کنشگران یک شبکه می‌انجامد که آن را بر اساس نوعی از برگه‌های اعتباری، تحلیل می‌کند. این برگه‌های اعتباری مبتنی بر بخشش مردم در زمان بی‌نیازی و اخذ جبران آن در هنگام نیازمندی صورت می‌گیرد. به صورت مشابه ویلر و همکارانش (۲۰۰۲) در تبیین خود، میان دو مفهوم هم‌گرایی و چسبندگی تمایز قائل می‌شود. ایشان یک گروه را وقتی همبسته می‌خوانند که اعضاء تولیدکننده کالاها، محصولات و در کل منافع باشند که برای خودشان سودمند باشد، اما ایشان هنگامی به چسبندگی می‌رسند که این منافع به ایجاد جذابیت‌های نسبی هر عضو با دیگر اعضاء بیانجامد.

بسط عواطف مشترک

مک فرسون و همکارانش (۲۰۰۲) به عواطف و احساسات نیز به مثابه عامل تعیین‌کننده تأکید می‌کنند همچنین تای و همکارانش (۲۰۰۲) نیز در کنار عامل کنترل به اهمیت مبادلات عواطف مثبت میان اعضاء اشاره می‌کنند. به صورت مشابه کمپر هم بر این باور است که عواطف مثبت تأثیر مستقیم بر ایجاد هم‌گرایی دارد در حالی که عواطف منفی تمایزبخش و مجزا کننده‌اند. اما بیش از همه دیویدهایس به مسئله عاطفه در هم‌گرایی توجه کرده است. وی معتقد است که هرگاه برای A از طریق طنین عاطفی، صورت واحدی از آگاهی با فرد B ایجاد شود و همچنین A نیز از کنشها و رفتارهای موازی B پیوستگی را درک کند، هم‌گرایی میان ایشان شکل می‌یابد (دورین و فرارو، ۲۰۰۸).

1. $TS_{XY}=AF_{XY}-RF_{XY}$

2. attractive force

3. repulsive force

تولید و مصرف مقوم رسانه‌ای

در کنار متغیرها و عوامل خرد و کلان اجتماعی مؤثر بر هم‌گرایی و واگرایی، شیوه تولید و مصرف رسانه‌ای نیز تعیین‌کننده است. همان‌طور که بشیریه اظهار می‌کند که هم‌گرایی تنها از طریق ارزشهای مشترک فرهنگی و نهادهای اجتماعی حامی، چنانکه پارسونز می‌گوید، به وجود نمی‌آید، بلکه این ارزشها، هنجارها و نهادها باید در شبکه‌ای از ارتباطات گسترده قرار بگیرند (بشیریه، ۲۰۰۳). در واقع، بازنماییهای رسانه‌ای است که این عناصر را به تصویر می‌کشند و برای مخاطبان خویش روایت می‌کنند. لذا نحوه تولید و مصرف این روایت رسانه‌ای، تأثیر مستقیمی بر هم‌گرایی و یا واگرایی خرده‌فرهنگها در جامعه دارند.

روش

پژوهش حاضر از نوع فراتحلیل است که واحد تجزیه و تحلیل آن، تحقیقات گذشته است. این رویکرد روش‌شناختی، امکان استفاده از برآیند یافته‌های پژوهشهای مختلف و در نتیجه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری دربارهی موضوعات موردنظر و زمینه لازم را برای تصمیم‌سازی در حیطه‌های موضوعی پیچیده‌ای مانند، قومیت در دانشگاهها فراهم کرده است؛ این شیوه تحلیل کلان بر مبنای مراحل زیر صورت گرفته است:

تولید و مصرف مقوم رسانه‌ای	صورت‌بندی مسئله
تولید و مصرف مقوم رسانه‌ای	بیان تفصیلی معیارهای انتخاب مطالعات
تولید و مصرف مقوم رسانه‌ای	جست‌وجو و جمع‌آوری مطالعات
تولید و مصرف مقوم رسانه‌ای	انتخاب مطالعات برای فرا تحلیل
تولید و مصرف مقوم رسانه‌ای	کدگذاری مطالعات
تولید و مصرف مقوم رسانه‌ای	ارزیابی مطالعات انتخاب‌شده
تولید و مصرف مقوم رسانه‌ای	مرور نظام‌مند بر مطالعات: سؤالات، روشها و نتایج مطالعات

با توجه به هدف پژوهش حاضر، جامعه آماری شامل کلیه پژوهشها و مقالات منتشره در زمینه هم‌گرایی ملی و هویت ملی دانشجویان کرد و بلوچ در طی سالهای ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۷ است. جمع‌آوری داده‌ها و پژوهشها با استفاده از روش تمام شماری انجام شده به این ترتیب که تمام پژوهشهایی که قابلیت دسترسی دارند، جمع‌آوری شده‌اند.

در این میان، جستجوی این پایان‌نامه‌ها و طرحهای پژوهش انجام شده از طریق پایگاههای اطلاعاتی شامل، کتابخانه ملی، دانشگاه تهران، شورای عالی انقلاب فرهنگی و همچنین مقالات نیز از طریق پایگاههای داده پرتال جامع علوم انسانی،-Noormags, Iran، doc، Magiran، SID، Civilica، Google Scholar، Scopus، Web of Science از کلیدواژه‌های «هم‌گرایی ملی یا همگرایی یا واگرایی یا هویت ملی یا هویت جمعی» و «دانشجو یا دانشگاهی» و «کرد یا بلوچ یا بلوچستان یا کردستان یا سیستان و بلوچستان یا زاهدان یا ایلام» و یا معادل انگلیسی آنها در مراکز بین‌المللی انجام شده است.

ملاکهای ورود برای قبول مطالعه در فراتحلیل حاضر عبارت بودند از:

مطالعه در زمینه هم‌گرایی ملی یا هویت ملی صورت گرفته باشد. ۲- پژوهش در قومهای کرد و بلوچ ایران صورت گرفته باشد. ۳- مطالعه در خصوص جامعه آماری دانشگاهی اعم از دانشجویان و یا اساتید و... مرتبط به جوامع قومی پژوهش و در دانشگاه صورت گرفته باشد ۴- در طی سالهای ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۷ انجام شده باشد. ۵- در صورت پایان‌نامه بودن، مربوط به دوره‌های تحصیلی کارشناسی ارشد یا دکتری باشد. ۶- شاخصهای آماری مانند میانگین، انحراف استاندارد، ضریب هم‌بستگی، آماره تی، ضریب رگرسیون، حجم نمونه و... در پژوهش ذکر شده باشد.

ملاکهای خروج برای رد مطالعه در فراتحلیل حاضر عبارت بودند از:

به صورت کیفی انجام شده باشد. ۲- به صورت توصیفی انجام شده باشد. ۳- تنها به صورت چکیده منتشر شده باشد. ۴- در جامعه‌ای چند گروهی انجام شده باشد و آماره‌های مربوط به گروه کرد یا بلوچ به صورت مجزا ذکر نشده باشد. ۵- مطالعه دارای ارزش و اعتبار

کافی از نظر علمی، اجرایی و ساختاری نباشد. ۶- مطالعه در جامعه آماری غیردانشگاهی و در خارج از دانشگاه صورت گرفته باشد.

به‌منظور جمع‌آوری داده‌های از فرم کاربرد فراتحلیل یا فرم تلخیص داده‌ها که به‌صورت اکسل طراحی شده استفاده شده است. پس از بررسی مطالعات جمع‌آوری شده براساس ملاکهای ورود و ملاکهای خروج، مطالعات نهایی تعیین و توسط دو ارزیاب ارزیابی شدند. در این میان، معیارهای ارزیابی کیفیت مقالات بر اساس برخورداری مقاله از چارچوب نظری مناسب، تناسب و بهره‌مندی از فرضیات پژوهش (کمی)، تناسب شاخصهای موردبررسی و متغیرهای مورد مطالعه، توصیف دقیق جامعه آماری و نمونه، سنجش کلیه متغیرهای موردتحقیق، کاربرد دقیق آمارها (کمی)، تناسب متغیرها با آزمون آماری استفاده شده (کمی)، شیوه کدگذاری (کیفی)، شیوه تحلیل کیفی اطلاعات (کیفی)، بهره‌مندی از مدل تحلیلی، میزان پاسخگویی دقیق به سؤالات تحقیق و کیفیت کلی پژوهش بوده است و بر این اساس مقالات بر مبنای طیف لیکرت نمره‌دهی شده‌اند که نمره ۱ به معنای خیلی ضعیف و نمره ۵ به معنای خیلی قوی است. با مطالعه پژوهشهای انتخاب‌شده، اطلاعات موردنیاز وارد فرم کاربرد فراتحلیل (جدول ۱) شد.

جدول ۱. فرم کاربرد فراتحلیل برای ورود و تلخیص داده‌ها

اطلاعات اولیه پژوهش، موقعیت قومی و جغرافیایی

موقعیت جغرافیایی			موقعیت قومی		اطلاعات اولیه								
روستا	شهر	استان	قوم مورد مطالعه	لینک فایل	مشخصات انتشار	ناشر	سال انتشار	نهاد حامی	آدرس نهادی نویسنده مسئول	نویسنده / نویسندگان	عنوان	نوع سند	کد سند

داده‌های کلی پژوهش، روش‌شناسی

روش‌شناسی		داده‌های کلی پژوهش	
روش نمونه‌گیری	تعداد نمونه	روش تحقیق (کمی، کیفی)	چکیده
جامعه آماری	چارچوب نظری یا مفهومی	استراتژی پژوهش	کلمات کلیدی
سؤال فرعی مرتبط	سؤال اصلی پژوهش	تاکتیک جمع‌آوری اطلاعات	سال پایان مطالعه
سؤال اصلی پژوهش	تاکتیک تحلیل اطلاعات	تاکتیک جمع‌آوری اطلاعات	سال شروع مطالعه

متغیر مستقل (کمی) / عوامل مؤثر (کیفی)، شاخصهای اطلاعاتی / جمع‌بندی

جمع‌بندی	متغیر وابسته و مستقل / عوامل مؤثر (کمی / کیفی)
امتیاز (۵-۱)	اندازه همبستگی کلی پژوهش
توضیحات کلیدی	چگونگی ارتباط (کیفی)
نتیجه‌گیری	ضریب رواداری (کمی)
پیشنهادات	اندازه اثر (کمی)
	سطح معنی‌داری (کمی)
	اندازه همبستگی / اسپیرمن-پیرسون و...
	میانگین / میانه (کمی)
	پرسشنامه/طیف (کمی)
	متغیر وابسته و مستقل (کمی) / عامل مؤثر (کیفی)

یافته‌ها

در جدول (۲) اطلاعات توصیفی تمام پژوهشهایی که ملاک ورود به فراتحلیل را داشتند گزارش شده است.

جدول ۲. ویژگی‌های روش‌شناسی پژوهش‌های مورد بررسی در حوزه هم‌گرایی و هویت ملی در میان دانشجویان کرد

عنوان	نویسنده (سال چاپ)	جامعه مورد مطالعه	نوع انتشار	حجم نمونه	نمونه‌گیری شیوه	قومیت	استان	مفهر متغیر وابسته	مفهرهای بررسی شده
گرایش دانشجویان بلوچ به هویت ملی در ایران	عبداللهی و حسین پر (۲۰۰۳)	کلیه دانشجویان کلبه دانشجوین پسر و دختر بلوچ در سه دانشگاه سیستان و بلوچستان، علوم پزشکی زاهدان و آزاد اسلامی زاهدان	مقاله	۱۴۵	طبقه‌ای نسبی	بلوچ	سیستان و بلوچستان	هویت ملی	احساس تبعیض و نابرابری، احساس محرومیت، احساس رضایت و خوشبینی، کیفیت آموزش،
مطالعه چگونگی تعامل هویت ملی و قومی دانشجویان	میرزایی و عباس زاده (۲۰۱۴)	دانشجویان آذری، بلوچ و عرب دانشگاه‌های دولتی کشور در سال تحصیلی ۸۷-۸۸	مقاله	۱۸۳	چندمرحله‌ای	بلوچ	سیستان و بلوچستان	هویت ملی	هویت قومی، احساس محرومیت، جامعه‌پذیری قومی، تسلط به زبان مادری،
هویت جمعی غالب در بین دانشجویان سنندج	عبداللهی و مروت (۲۰۰۶)	کلیه دانشجویان شاغل به تحصیل در دانشگاه‌های کردستان، علوم پزشکی و دانشگاه آزاد سنندج	مقاله	۱۹۳	تصادفی نسبی	کرد	کردستان	هویت جمعی	میزان آگاهی، شبکه روابطی، جامعه‌پذیری، پایگاه اجتماعی - اقتصادی، پنداشت از خود، جنسیت،

عنوان	نویسنده (سال چاپ)	جامعه مورد مطالعه	نوع انتشار	حجم نمونه	نمونه شویه گیری	قومیت	استان	متغیر وابسته	متغیرهای بررسی شده
تأثیر ماهواره بر هویت فرهنگی در کردستان ایران بررسی موردی دانشجویان کرد دانشگاههای سنندج	محمدپور، نقدی و نادرزاد (۲۰۱۱)	دانشجویان شهر سنندج	پایان نامه	۳۷۸	طبقه‌بندی	کرد	کردستان	هویت ملی	میزان استفاده از ماهواره، محتوای خبری ماهواره، محتوای سرگرمی ماهواره، محتوای آموزشی ماهواره، انواع محتوای ماهواره،
رابطه هویت ملی و هویت قومی در جوانان کرد؛ سفر	مقدس جعفری، شیخاوندی و شریف پور (۲۰۰۹)	سفر در سال ۸۵	مقاله	۳۴۷	طبقه‌بندی، تصادفی خوشه‌ای	کرد	کردستان	هویت ملی	تبعیض و نابرابری، شبکه روابطی، پایگاه اجتماعی - اقتصادی، تحصیلات، محل سکونت، جنسیت

عنوان	نویسنده (سال چاپ)	جامعه مورد مطالعه	نوع انتشار	حجم نمونه	نمونه‌گیری شیوه	قومیت	استان	معتبر وابسته	معتبرهای بررسی شده
نگرش دانشجویان به اتحاد ملی و انسجام اسلامی	مروت و باغیان (۲۰۱۲)	کلیه دانشجویان شاغل به تحصیل در واحدهای منطقه ۱۱ دانشگاه آزاد اسلامی شامل واحدهای کرمانشاه، اسلام‌آباد غرب، صحنه، کنگاور، سنقر، جوانرود، سنندج، قروه، بیجار، سقز، مریوان، ایلام، دره شهر و آبدانان	مقاله	۳۲۵	چندمرحله‌ای مطابق نسبی	کرد	کردستان	همگرایی	بایگاه اجتماعی - اقتصادی، مشارکت سیاسی، مشارکت اجتماعی، هویت دینی، اعتماد به مسئولین، تعلق اجتماعی،
رابطه سرمایه اجتماعی و هویت ملی دانشجویان ایلام	قاسمی و جمال وندی (۲۰۱۲)	دانشجویان دانشگاه آزاد واحد ایلام در سال تحصیلی ۸۹-۹۰	مقاله	۲۴۰	مطبق	کرد	ایلام	هویت ملی	اعتماد بین فردی، اعتماد عمومی، مشارکت سیاسی، مشارکت رسمی، مشارکت اجتماعی، سرمایه اجتماعی، اعتماد نهادی

عنوان	نویسنده (سال چاپ)	جامعه مورد مطالعه	نوع انتشار	حجم نمونه	نمونه گیری شیوه	قومیت	استان	متغیر وابسته	متغیرهای بررسی شده
عوامل اجتماعی مؤثر بر هویت‌یابی دختران دانشجوی دانشگاه پیام نور سقز	برجوند (۲۰۱۰)	کلیه دانشجویان دختر دانشگاه پیام نور سقز	پایان نامه	۳۳۳	طبقه‌ای متناسب با حجم	کرد	کردستان	هویت ملی	احساس رضایت و خوشبختی، عقلانی کردن امور، اعتماد به نفس، شبکه روابطی

حجم نمونه آماری در فراتحلیل حاضر هشت پژوهش بود. به‌طورکلی در تمامی پژوهش‌های موردبررسی، ۲۱۴۴ فرد مطالعه شدند، که به‌طور متوسط برای هر پژوهش ۲۶۸ نفر است. همچنین از بین هشت پژوهش موردبررسی، هفت مورد مقاله فارسی و یک مورد پایان‌نامه است. روش نمونه‌گیری ۷۵ درصد پژوهش‌ها به‌صورت تصادفی طبقه‌ای نسبی و در ۲۵ درصد پژوهش‌ها به روش تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای است. همچنین دو مطالعه در قوم بلوچ و شش مطالعه نیز در قوم کرد انجام شده است. از نظر محل انجام پژوهش نیز، پنج مطالعه در استان کردستان، دو مطالعه در استان سیستان و بلوچستان و یک مطالعه در استان ایلام انجام شده است. کل پژوهش‌های وارد شده به فراتحلیل حاضر در بین سالها ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۲ صورت گرفته است، به‌طوری‌که دو پژوهش در سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۵، ۳ پژوهش در سالها ۱۳۸۷ تا ۱۳۸۹ و ۳ پژوهش نیز در بین سالها ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲ انجام شده است. کل پژوهش‌ها در هر دو گروه زن و مرد انجام شده است. متغیر وابسته در یک مطالعه هم‌گرایی، در پنج مطالعه هویت ملی و در دو مطالعه نیز هویت جمعی بود.

برای بررسی اندازه اثر ترکیبی متغیرهای بررسی‌شده با هم‌گرایی ملی و هویت ملی دانشجویان قوم و کرد و بلوچ از روش اندازه اثر ترکیبی تصادفی استفاده شده است. در کل در این ۸ پژوهش ۵۰ فرضیه بررسی شده است؛ که در جدول (۳) تعداد فرضیات و اندازه ترکیبی هر یک از پژوهش‌ها نشان داده شده است.

جدول ۳. شاخص اندازه اثر برای هر یک از پژوهش‌ها

p	Z	حد بالا	حد پایین	میانگین اندازه اثر	تعداد	پژوهش (سال انجام پژوهش)
۰/۰۰۱	۳/۴۳۶	۰/۲۱۴	۰/۰۶۰	۰/۱۳۸	۱۲	عبداللهی و حسین‌بر (۲۰۰۳)
۰/۱۰۹	۱/۶۰۱	۰/۴۲۱	-۰/۰۴۵	۰/۱۹۹	۴	میرزایی و عباس‌زاده (۲۰۱۴)
۰/۰۱۸	۲/۳۶۶	۰/۵۴۴	۰/۰۵۷	۰/۳۲۲	۶	عبداللهی و مروت (۲۰۰۶)

p	Z	حد بالا	حد پایین	میانگین اندازه اثر	تعداد	پژوهش (سال انجام پژوهش)
۰/۰۰۱	۴/۸۷۳	۰/۲۲۲	۰/۰۹۶	۰/۱۶۰	۵	محمدپور، نقدی و نادرزاد (۲۰۱۱)
۰/۷۲۴	-۰/۳۵۳	۰/۰۵۰	-۰/۰۷۲	-۰/۰۱۱	۶	مقدس جعفری، شیخاوندی و شریف‌پرو (۲۰۰۹)
۰/۰۰۱	۴/۷۰۴	۰/۴۴۰	۰/۱۹۲	۰/۳۲۱	۶	مروت و باغبانان (۲۰۱۲)
۰/۰۰۱	۶/۹۸۲	۰/۳۰۴	۰/۱۷۴	۰/۲۴۰	۷	قاسمی و جمال وندی (۲۰۱۲)
۰/۰۰۲	۳/۱۳۷	۰/۶۸۵	۰/۱۹۱	۰/۴۷۵	۴	برجوند (۲۰۱۰)

در جدول (۴) اندازه اثر ترکیبی مدل تصادفی هشت پژوهش مورد بررسی نشان داده شده است.

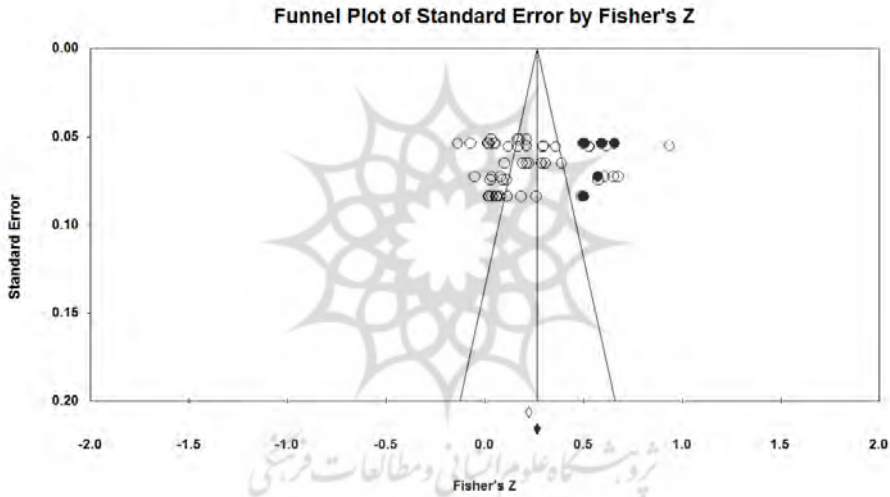
جدول ۴. شاخص اندازه اثر برای کل پژوهشها

p	df (Q)	Q	p	Z	حد بالا	حد پایین	تعداد	میانگین اندازه اثر ترکیبی تصادفی
۰/۰۰۱	۴۹	۶۴۸/۸۲۸	۰/۰۰۱	۶/۷۱۳	۰/۲۷۷	۰/۱۵۵	۵۰	۰/۲۱۷

همان‌طور که نتایج نشان می‌دهد میانگین اندازه اثر ترکیبی در مدل تصادفی برابر با ۰/۲۱۷ به دست آمد که در سطح ۰/۰۰۱ معنادار است که بر طبق معیار کوهن^۱ (۱۹۹۲، ۱۹۹۸) اندازه اثر به دست آمده در حد متوسط است. (بر طبق معیار کوهن ضریب همبستگی ۰/۱ ضعیف، ۰/۳ متوسط و ۰/۵ زیاد ارزیابی می‌شود). مقدار آماره Q برابر ۶۴۸/۸۲۸ (۰/۰۰۱) به دست آمده است که نشان از ناهمگونی اندازه اثر مطالعات دارد.

1. Cohen

برای بررسی سوگیری انتشار از آزمون رگرسیون ایگر^۱، آزمون N ایمن از خطا^۲، آزمون اصلاح و برازش دوال توئیدی^۳ و نمودار کیفی^۴ (تصویر ۱) استفاده گردید. نتایج به‌دست‌آمده از آزمون رگرسیون ایگر (مقدار مورد انتظار = $2/955:0/534$ ؛ $se=$ ؛ $t=0/180$ ؛ $P=0/857$) با توجه به اینکه $P \geq 0/05$ است، می‌توان نتیجه گرفت که سوگیری وجود ندارد. همچنین بر طبق نتیجه آزمون N ایمن از خطا باید تعداد ۷۶۹۰ پژوهش با میانگین اثر صفر را برای ترکیب آزمون دو دامنه و دستیابی به $0/05$ وارد تحلیل کنیم؛ که نشان‌دهنده این است که می‌تواند به‌اندازه اثر به‌دست‌آمده برای فاقد سوگیری بوده و قابل اطمینان است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی
تصویر ۱. نمودار فانل/کیفی

بر اساس آزمون اصلاح و برازش دوال توئیدیدر مدل تصادفی باید هفت مطالعه به سمت

1. Egger's regression
2. Fail-safe N
3. Dual and Tweedie's trim and fill
4. funnel plot

راست اضافه شود تا نمودار فائل متقارن شود که در این صورت اندازه اثر کل از ۰/۲۱۷ به ۰/۲۵۵ افزایش می‌یابد. با توجه به کم بودن مطالعات اضافه شده می‌توان نتیجه گرفت که سوگیری معناداری وجود ندارد.

برای بررسی اینکه آیا میزان تغییرپذیری در اندازه‌های اثر فقط ناشی از خطای نمونه‌گیری است یا میزان تغییرپذیری بیش از آن است که بتوان آن را با خطای نمونه‌گیری تبیین کرد، از آزمون همگونی استفاده شده است. همان‌طور که در جدول (۵) نشان داده شده است آماره Q این فراتحلیل برابر با ۶۴۸/۸۲۸ ($P \leq ۰/۰۰۱$) و شاخص I² نیز برابر با ۹۲/۴۴۸ است بنابراین باید گفت مطالعات موجود در این گروه ناهمگن بوده و در اینجا متغیرهای مستقل و قومیت به‌عنوان متغیر تعدیل‌کننده در نظر گرفته شده است که نتایج آن در جدولهای (۵) و (۶) نشان داده شده است.

جدول ۵. اندازه اثر ترکیبی براساس متغیرهای مستقل مرتبط

Q	آزمون Z تفاوت	P	Z	حد بالا	حد پایین	میانگین اندازه اثر	تکرار	متغیرهای مستقل مورد بررسی	ردیف
		۰/۰۰۰۱	۴/۷۷۴	۰/۴۵۸	۰/۲۰۴	۰/۳۳۷	۱۴	سرمایه اجتماعی	۱
		۰/۰۰۰۱	-۴/۸۷۳	-۰/۰۹۶	-۰/۲۲۲	-۰/۱۶۰	۵	میزان استفاده شبکه‌های ماهواره	۲
		۰/۰۰۰۱	۱/۰۳۷	۰/۱۰۷	-۰/۰۳۳	۰/۰۳۸	۵	پایگاه اجتماعی - اقتصادی	۳
		۰/۰۰۰۲	-۱/۳۹۵	۰/۰۷۵	-۰/۴۱۹	-۰/۱۸۴	۳	احساس محرومیت	۴
		۰/۷۴۰	-۰/۲۰۲	۰/۱۳۰	-۰/۱۵۹	-۰/۱۰۵	۳	جنسیت	۵
		۰/۰۴۷	۱/۹۷۵	۰/۵۶۳	۰/۰۰۲	۰/۳۰۹	۳	ویژگیهای شخصیتی	۶
۳۳۰/۴۹۵ (۰/۰۰۰۰۱)	۶/۹۶۳ (۰/۰۰۰۰۱)	۰/۰۱۳	۲/۴۷۶	۰/۵۵۰	۰/۰۷۸	۰/۳۳۲	۲	رضایت از زندگی	۷
		۰/۱۹۱	۱/۳۰۷	۰/۱۴۷	-۰/۰۳۳	۰/۰۵۹	۲	محل سکونت	۸
		۰/۰۰۱	۳/۳۴۰	۰/۴۱۶	۰/۱۱۰	۰/۶۷۲	۲	مشارکت سیاسی	۹
		۰/۱۷۳	۱/۳۳۲	۰/۱۷۲	-۰/۰۳۳	۰/۰۷۰	۲	هویت قومی	۱۰
		۰/۰۰۰۱	۱۲/۵۹۵	۰/۵۶۱	۰/۴۳۱	۰/۵۰۵	۲	انسجام اجتماعی	۱۱
		۰/۰۰۰۱	۵/۲۷۶	۰/۳۸۳	۰/۱۷۳	۰/۲۷۶	۱	هویت دینی	۱۲
		۰/۲۲۶	۱/۲۱۱	۰/۲۳۲	-۰/۰۵۶	۰/۰۹۰	۱	تسلط به زبان مادری	۱۳
		۰/۱۸۸	-۱/۳۱۶	۰/۰۳۵	-۰/۱۷۵	-۰/۰۷۱	۱	تحصیلات	۱۴
		۰/۷۲۱	-۰/۲۲۶	۰/۱۴۵	-۰/۱۷۱	-۰/۰۱۹	۱	کیفیت آموزش	۱۵
۳۳۰/۴۹۵ (۰/۰۰۰۰۱)	۶/۹۶۳ (۰/۰۰۰۰۱)	۰/۰۲۸	۲/۲۰۰	۰/۳۳۶	۰/۰۲۰	۰/۸۸۳	۱	هم‌گرایی اجتماعی	۱۶
		۰/۴۸۳	۰/۷۰۲	۰/۲۲۰	-۰/۱۰۵	۰/۰۵۹	۱	میزان استفاده از رسانه‌های جمعی	۱۷
		۰/۰۰۲	۳/۱۰۲	۰/۴۰۱	۰/۰۹۶	۰/۶۵۵	۱	میزان تعامل و پیوستگی خانوادگی	۱۸

همان‌طور که در جدول (۵) مشاهده می‌شود بیشترین اندازه اثر متغیرهای مؤثر بر هم‌گرایی ملی مربوط به متغیر انسجام اجتماعی (۰/۵۰۵) که بر طبق معیار کوهن در حد زیاد است. پس‌از آن به ترتیب متغیرهای سرمایه اجتماعی (۰/۳۳۷)، رضایت از زندگی (۰/۳۳۲) ویژگیهای شخصیتی (۰/۳۰۹)، هویت دینی (۰/۲۸۶)، مشارکت سیاسی (۰/۲۷۲) و تعامل و هم‌گرایی در خانواده (۰/۲۵۰) است که از نظر میزان اثر در حد متوسط است. از طرف دیگر، بر مبنای نتیجه فراتحلیل، عواملی مانند احساس محرومیت (۰/۱۸۴-)، میزان مصرف رسانه‌ای از شبکه‌های ماهواره‌ای (۰/۱۶-)، بیشترین اثر منفی را بر احساس هم‌گرایی ملی گذارده است.

همان‌طور که مشاهده می‌شود آماره Z برابر ۶/۹۶۳ است که با توجه به سطح معناداری آن می‌توان گفت بین میانگین اندازه اثر متغیرهای مستقل تفاوت معنادار وجود دارد. همچنین آماره Q برابر با ۲۳۰/۴۹۵ (۰/۰۰۱) و بنابراین می‌توان گفت که نوع متغیر مستقل نقش تعدیل‌کننده در اندازه اثر ترکیبی به‌دست آمده ایفا می‌کند.

جدول ۶. اندازه اثر ترکیبی براساس قومیت

Q	Z	سطح ۹۵٪		برآورد نقطه‌ای	تعداد فرضیات	شاخص تعدیل‌کننده	
		حد بالا	حد پایین			کرد	بلوچ
۲/۵۱۱ (۰/۱۱۳)	۶/۸۲۳ (۰/۰۰۱)	۰/۳۲۰	۰/۱۶۷	۰/۲۴۵	۳۴	کرد	قومیت
		۰/۲۳۵	۰/۰۷۱	۰/۱۵۴	۱۶	بلوچ	

همان‌طور که در جدول (۶) مشاهده می‌شود که در قوم کرد ۳۴ فرضیه انجام شده که میانگین اندازه اثر ترکیبی آنها برابر با ۰/۲۴۵ و در قوم بلوچ ۱۶ فرضیه انجام شده که میانگین اندازه اثر ترکیبی آنها برابر با ۰/۱۵۴ است. آماره Z و سطح معناداری آن نشان می‌دهد که میانگین اندازه اثر در دو قوم کرد و بلوچ به‌طور معنادار متفاوت است ($P \leq 0/001$). از طرف

دیگر، سطح معناداری آزمون Q بزرگ‌تر از ۵ درصد است که این موضوع نشان‌دهنده این است که متغیر قومیت نمی‌تواند در اندازه اثر کلی به دست آمده نقش تعدیل‌کننده ایفا کند و لذا قومیت موجب ناهمگنی نمی‌شود.

بحث

هم‌گرایی ملی در میان دانشجویان کرد

تاکنون شش مقاله به‌طور محوری به هم‌گرایی و هویت ملی در دانشجویان قوم کرد پرداخته‌اند. در تمامی این مقالات از روش کمی استفاده شده و ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه بوده است. شیوه نمونه‌گیری در سه مقاله، تصادفی طبقه‌ای و در دو مقاله، خوشه‌ای چندمرحله‌ای و در یک مقاله گلوله‌برفی بوده است.

موقعیت جغرافیایی جمعیت نمونه در دو مقاله شهرهای کردستان با حجم نمونه ۱۹۳ نفر و ۳۴۷ نفر، در یک مقاله ایلام با حجم نمونه ۲۴۰ نفر، در یک مقاله شهرهای گوناگون کردنشین در سه استان کردستان، کرمانشاه و ایلام با حجم نمونه ۳۲۵ نفر و در مقاله دیگر که جامعه آماری میان قومیتی را در نظر داشته است، استانهای تبریز، کردستان و خوزستان با حجم نمونه ۶۸۷ نفر بوده است.

در مقاله «هویت جمعی غالب در بین دانشجویان سنندج» یافته‌های تحقیق بیانگر این است که دانشجویان مورد مطالعه دارای هر سه نوع هویت قومی، ملی و جهانی بوده اما در اولویت‌بندی به ترتیب در درجه اول به هویت قومی، در درجه دوم به هویت جهانی و در درجه سوم به هویت ملی ارجحیت داده‌اند. این مطلب در درجه نخست مؤید ضعف هویت ملی است به‌طوری‌که افراد پس از فاصله گرفتن از هویت خاص‌گرایانه قومی به جای جذب شدن به سوی هویت ملی، به دلیل ضعف این هویت به سمت هویت جهان‌وطن‌گرایی می‌یابند. متغیرهای میزان آگاهی (اندازه همبستگی: ۰/۶۰۸)، گستره شبکه روابط (اندازه

همبستگی: ۰/۶۸۰) و گروه مرجع (اندازه همبستگی: ۰/۶۵۰) نیز به طور مستقیم بر افزایش هویت ملی مؤثر هستند. البته بر اساس همین مطالعه، میزان تساهل و تسامح دانشجویان در هویت قومی افزایش نسبی داشته است، به گونه‌ای که هرچند ایشان به برخی مؤلفه‌های قومی، همچون عشق به زبان و سرزمین مادری تمایل زیادی داشته‌اند، اما به برقراری و رابطه با دیگران، همچون همسایگی، دوستی، ازدواج نیز تمایل داشتند (عبداللهی و مروت، ۲۰۰۶).

در مقاله «رابطه هویت ملی و هویت قومی در جوانان کرد؛ سقر» نتایج توصیفی تحقیق نشان می‌دهد نزدیک به ۸۷ درصد پاسخگویان به مؤلفه هویت ملی و نزدیک به ۹۵ درصد آنها به مؤلفه هویت قومی به طور متوسط رو به بالا پایبند بوده‌اند. در واقع پاسخگویان هم به هویت ملی و هم به هویت قومی پایبندی بالایی دارند هرچند که این پایبندی به هویت قومی بیشتر است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد احساس نابرابری اجتماعی با احساس هویت ملی (میزان همبستگی: ۰/۴۵۱-) رابطه معکوس و معناداری دارد، اما با هویت قومی دارای رابطه‌ای مستقیم است (مقدس جعفری، شیخاوندی و شریف‌پور، ۲۰۰۹).

در مقاله «نگرش دانشجویان به اتحاد ملی و انسجام اسلامی» نتایج نشان می‌دهد که در مجموع گرایش دانشجویان به اتحاد ملی و انسجام اسلامی نسبتاً قوی است (میزان دقیق در مقاله ذکر نشده است) متغیرهایی مانند مشارکت سیاسی (میزان همبستگی: ۰/۳۴۵)، عضویت در تشکلهای مدنی (میزان همبستگی: ۰/۱۶۷)، گرایش به عقاید دینی (میزان همبستگی: ۰/۲۸۶)، اعتماد به مسئولان (میزان همبستگی: ۰/۴۸۵) و تعلق اجتماعی عام (میزان همبستگی: ۰/۴۸۳) رابطه مثبت و معناداری با اتحاد ملی داشته‌اند و تعلق اجتماعی عام (اندازه اثر ۰/۳۱۶) و اعتماد به مسئولان (اندازه اثر ۰/۲۰۸) بیشترین اثرگذاری را بر متغیر وابسته دارند. در معادله رگرسیونی این مطالعه، تعلق به اجتماع عام (۰/۳۱۶) و اعتماد به دولت و مسئولان (۰/۲۰۸) بیشترین میزان تأثیر را بر اتحاد ملی و انسجام اسلامی در میان دانشجویان داشته است (مروت و باغبانیان، ۲۰۱۲).

در پژوهش «رابطه سرمایه اجتماعی و هویت ملی جوانان ایلام»، میانگین میزان اعتماد بین فردی در بین گروه‌های موردبررسی ۳۶/۱۶ درصد و میانگین اعتماد نهادی در بین پاسخگویان ۳۳/۴۸ است که بنا به تفسیر نویسنده در حد متوسط رو به پایین است؛ میزان مشارکت سیاسی در بین فعالیتهای موردبررسی به میزان (۵۳ درصد) در حد متوسط است؛ میزان مشارکت رسمی نیز ۱۸ درصد و در حد کم است. باین‌وجود، میزان همکاری با جامعه با میانگین ۵۷/۳۴ نسبتاً مناسب است. همچنین نتایج تحقیق نشان می‌دهد بین سرمایه اجتماعی و هویت ملی (اندازه همبستگی: ۰/۳۰) رابطه معناداری وجود دارد و این امر بدین معنی است که هویت ملی وقتی صورت می‌بندد که سرمایه اجتماعی از لحاظ کمی و کیفی به موازات آن گسترش یابد. داده‌های این مطالعه با نظریه پارسونز که نظریه محوری در این پژوهش است، بیشترین سازگاری را دارد؛ که بر اساس آن، کنشگران در جامعه بر اساس اهداف و نیازهای مشترک به تعامل با یکدیگر می‌پردازند و در آن نظام فرهنگی به تولید هنجارها و ارزشها و نهادینه کردن آنها می‌پردازد. در همین راستا، چنانچه نظام فرهنگی کارکرد خود را درست انجام دهد، یکی از نتایج آن، ایجاد اعتماد عمومی است. به برکت نظام فرهنگی، نظام اجتماعی در جهان ارزشها و هنجارها، آنهایی را برمی‌گزیند که به تقویت بنیادهای هم‌گرایی کمک می‌کنند. از این رو، هر چه اعتماد در جامعه بالاتر باشد، هویت ملی نیز بالاتر خواهد بود؛ بنابراین متغیرهای اعتماد بین فردی (اندازه همبستگی: ۰/۲۸)، اعتماد عمومی (۰/۲۲)، مشارکت سیاسی (۰/۱۹)، مشارکت رسمی (۰/۳۷)، میزان همکاری (۰/۲۱) و میزان سرمایه اجتماعی (۰/۳۰) رابطه معنادار و هم‌افزایی را با متغیر هویت ملی نشان می‌دهد (قاسمی و جمال‌وندی، ۲۰۱۲).

مطالعه دیگری با عنوان «تبیین ابعاد هویت ملی قومیتی دانشجویان شهید مدنی آذربایجان» (یارمحمدزاده و جواد مصرآبادی، ۲۰۱۴) نشان می‌دهد که هویت ملی ترکهای آذری به‌طور معنی‌داری بیشتر از هویت ملی کردها است. در این مطالعه، در میان کردها، بیشترین میزان

هویت ملی در سندج (۲۸۰/۰۹) و کمترین میزان در مهاباد (۲۵۳/۳) مشاهده شده است. نتایج مقاله «بررسی رابطه هویت ملی و قومی با تأکید بر احساس محرومیت و جامعه‌پذیری قومی» (ربانی و همکاران، ۲۰۰۹)، نشان می‌دهد که بین هویت قومی و هویت ملی، رابطه مثبت ۰/۳۱ وجود دارد، اما در نقطه مقابل میان، احساس محرومیت نسبی و هویت ملی، رابطه منفی ۰/۵۶۳ دارد. به عبارت دیگر، در این مطالعه، هرچه قدر، هویت‌های قومی دچار احساس محرومیت کمتری بوده‌اند، دارای هویت ملی بالاتری بوده‌اند و بسیار جالب است که احساس محرومیت نسبی با هویت قومی رابطه مثبت ۰/۱۸ دارد که به معنی آن است که با افزایش احساس محرومیت، بجای هویت ملی، هویت قومی تقویت می‌شود.

سه گروه دانشجویی مورد مطالعه کرد، آذری و عرب دارای هویت ملی و قومی بالایی هستند. میزان هویت ملی در دانشجویان آذری ($91/6 \pm 23/9$) در کرد ($86/6 \pm 24/5$) و عرب ($77/2 \pm 22/1$) است و میزان هویت قومی در میان آذریها ($38/6 \pm 9/3$) در کردها ($39/2 \pm 9/9$) و در عربها ($43/8 \pm 9/7$) است که نشان می‌دهد میزان هویت قومی در عربها از کردها بیشتر و از آذریها کمتر است (ربانی و همکاران، ۲۰۰۹). از این رو، فرضیه پژوهش مذکور در رابطه میان دو متغیر اصلی تحقیق یعنی هویت ملی و قومی تأیید شد و مشخص شد که رابطه از نوع مثبت و هم‌افزاست؛ این یافته تأیید دیدگاه غیرخطی است که برخلاف رویکرد خطی به تقابل و تعارض هویت ملی و هویت قومی اعتقادی ندارد و از طرفی تأیید دیدگاه کنش متقابل نمادین است که افراد را دارای هویت‌های گوناگونی می‌داند که در طول یکدیگر قرار دارند و هر یک سطوحی از هویت فرد را شکل می‌دهند و در کل مکمل یکدیگر هستند (ربانی و همکاران، ۲۰۰۹).

همچنین در ارتباط متغیر جامعه‌پذیری قومی با هویت ملی (میزان همبستگی: ۰/۱۳) و قومی، مشخص شد که این متغیر با هر دو نوع هویت ملی و قومی رابطه مثبت داشته و البته این رابطه با هویت قومی به صورت معناداری بیشتر بوده است؛ بنابراین تلاش بیشتر جهت انتقال ارزشها و باورهای فرهنگ ملی-ایرانی از طریق خانواده‌ها به نسل‌های بعدی و تأکید

ویژه بر عناصر مشترک فرهنگهای قومی و ملی می‌تواند انسجام و تقویت هویت ملی را در عین احترام به فرهنگهای قومی در پی داشته باشد (ربانی و همکاران، ۲۰۰۹).

هم‌گرایی ملی در میان دانشجویان بلوچ

بر مبنای مطالعات انجام شده روی وضعیت هم‌گرایی ملی در دانشجویان بلوچ، در دو مقاله به‌صورت مشخص به متغیر وابسته هویت ملی پرداخته شده است. هر دو اثر به روش کمی و با اتکا به ابزار سنجش پرسشنامه به مطالعه اقدام کرده‌اند. شیوه نمونه‌گیری هر دو مقاله احتمالی بوده و یکی از آنها از روش طبقه‌ای نسبی و در دیگری از خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده کرده است. جامعه تحت بررسی یکی از این پژوهشها، دانشجویان سه دانشگاه سیستان و بلوچستان، علوم پزشکی و آزاد اسلامی زاهدان با حجم نمونه ۱۴۵ نفر و در پژوهش دیگر که به‌صورت میان‌قومی صورت گرفته، جمعیت آماری دانشجویان آذری، بلوچ و عرب دانشگاههای دولتی کشور در سال تحصیلی ۸۸-۸۷ با حجم آماری ۶۳۹ نفر بوده است.

در مقاله اول، با عنوان «گرایش دانشجویان بلوچ به هویت ملی در ایران»، متغیر میزان تعامل و پیوستگی خانوادگی (میزان همبستگی: ۰/۲۲۷-)، اثرگذاری همسالان (میزان همبستگی: ۰/۲۱۱-)، گروههای مرجع (میزان همبستگی: ۰/۱۶۵-) همگی دارای رابطه معکوس معنی‌دار با هویت ملی بوده‌اند. این نتیجه بدان معنی است که هر چه میزان تعامل و پیوستگی خانوادگی و تأثیرگذاری گروههای مرجع بومی بیشتر باشد، هویت ملی کاهش می‌یابد. بالا بودن میزان تعاملات و پیوستگی دانشجویان بلوچ با خانواده و طایفه خویش و همچنین پایین بودن پیوستگی آنان با نهادهای ملی و مدنی و به تبع آن سطح پایین گرایش آنان به هویت ملی در بعد سیاسی، مؤید دیدگاه کنش متقابل نمادی است که در آن روی فرآیند اجتماعی شدن و نوع و محتوای تعاملات افراد با دیگران و پنداشتهای آنان از واقعیت اجتماعی تأکید می‌شود. چنین به نظر می‌رسد که در استان سیستان و بلوچستان به علت نبود

یا ضعف نهادهای مدنی و ضعف عملکرد نهادهای دولتی، تعاملات درون‌گروهی و تقویت پیوستگی جوانان بلوچ با گروههای نخستین به‌ویژه طایفه و به تبع آن تقویت ویژگیهای شخصیتی و گرایشهای خاص گرایانه از جمله هویت‌های جمعی کوچک و محلی تشدید شده است؛ بنابراین می‌توان گفت که در فرایند اجتماعی شدن، جوانان بلوچ نقش نهادهای نخستین از جمله ساختار خویشاوندی پدرسالارانه در جهت شکل دادن به هویتها و کنشهای خاص گرایانه محلی پررنگ و برعکس نقش نهادهای رسمی چون آموزش و پرورش و... نهادهای مدنی نظیر انجمنهای علمی و هنری و... در ساختن هویت‌های جمعی عام اجتماعی یا ملی کم‌رنگ است (عبداللهی و حسین‌بر، ۲۰۰۳).

از طرف دیگر، دانشجویان بلوچ نسبت به برخی از مؤلفه‌های هویت ملی همچون سرزمین و ملت ایران، گرایش مثبت نسبتاً بالایی دارند، ولی نسبت به مؤلفه سیاسی آن یعنی حکومت جمهوری اسلامی ایران بی‌تفاوت‌اند. دانشجویان بلوچ رتبه‌بندی قوم بلوچ در میان اقوام ایرانی از لحاظ بهره‌مندی از فرصتها و امکانات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی موجود در کشور در ردیف آخر (هفتم) ارزیابی می‌کنند که اتفاقاً با رتبه‌بندی وقت استانها از لحاظ سطح توسعه‌یافتگی مطابقت دارد. آنها معیار مسئولان دولتی را در ابراز توجه به اقوام ایرانی، نوع مذهب می‌دانند و این امر موجب سوق دادن ایشان به سمت گروههای محلی و فراملی و درعین حال ستیز با دولت می‌شود. از طرف دیگر بر مبنای تحلیل رگرسیون چندمتغیره متغیرهای مستقل این پژوهش، متغیر میزان رضایت دانشجویان از تحصیل، کار و زندگی در ایران بالاترین سهم ($B=0/035$) در تغییرات متغیر وابسته یعنی گرایش دانشجویان بلوچ به هویت ملی در ایران را به خود اختصاص دهد (عبداللهی و حسین‌بر، ۲۰۰۳) که این یافته دقیقاً مشابه پژوهش حاجیانی و رضایی (۲۰۱۴) در کردستان است که در آن میزان رضایت از زندگی مؤثرترین متغیر در تعیین متغیر وابسته، میزان گرایش به هم‌گرایی ملی، بود، مطالعه‌ای که حدود ۱۱ سال بعد از تحقیق حاضر در منطقه کردستان ایران انجام شد. هر دو این مطالعات نشان می‌دهد که هر چه احساس

رضایت از زندگی بیشتر باشد، میزان تعلق خاطر به هویت ملی و هم‌گرایی ملی بیشتر است که بر اساس دیدگاه مبادله می‌توان آن را نگاهی ابزاری به هویت‌های جمعی، همچون هویت ملی، تحلیل کرد که از نظمی حمایت می‌کند که منافع آنها را منعکس کند.

در مقاله دوم، با عنوان «مطالعه چگونگی تعامل هویت ملی و قومی دانشجویان»، نتایج نشان می‌دهد که میانگین هویت ملی در کل نمونه، مشتمل بر تمام قومیت‌های مورد بررسی، ۶۷/۶ بوده است، اما در مقایسه، این شاخص در میان نمونه‌های بلوچ بالغ بر ۶۹/۸ و از تمام قومیت‌های مورد بررسی بالاتر است. همچنین میزان هویت قومی در میان اقوام مورد مطالعه پژوهش به‌طور متوسط ۶۳/۵ و در میان بلوچها، کمتر از دیگران، ۵۸/۳ بوده است. بعلاوه، این پژوهش بیان می‌دارد که در میان بلوچها، متغیر هویت قومی (میزان همبستگی: ۰/۱۱ و سطح معناداری ۰/۰۵) رابطه مستقیمی با هویت ملی دارد و هر چه هویت قومی بالاتر باشد، هویت ملی نیز بالاتر است. این نتیجه نیز مؤید نظریه کنش متقابل نمادین است که بر تعدد ترکیبی و چندگانه بودن هویت تأکید دارند. بر اساس این تئوری، کنشگران با انواع مدلها، الگوها و هویت‌های فرهنگی آشنا شده و از طریق فرآیندهای جامعه‌پذیری، اثرپذیری از قدرت سیاسی، رسانه‌ها، عوامل طبیعی و جغرافیایی همگی آنها را به‌تدریج درونی و خویش را متعهد و متعلق به آنها تصور می‌کنند. همچنین، این نتیجه را می‌توان تأیید رویکرد غیرخطی دانست. رویکردی که تقویت هر یک از هویت‌های ملی و قومی را به ضرر دیگری تفسیر نمی‌کند. از طرف دیگر، متغیر احساس محرومیت (میزان همبستگی: ۰/۵۲-) نیز رابطه معنادار ولی معکوسی با هویت ملی دارد، یعنی با بالا رفتن احساس محرومیت نسبی هویت ملی کاهش می‌یابد، درحالی‌که افزایش احساس محرومیت نسبی موجب بالاتر رفتن میزان هویت قومی می‌شود. همچنین در این مقاله رابطه بین جامعه‌پذیری قومی با هویت ملی و هویت قومی مورد بررسی قرار گرفته است. در خصوص رابطه این متغیر با هویت ملی نتایج حاکی از عدم وجود رابطه است؛ اما این رابطه با هویت قومی معنادار، مثبت، هم‌افزا و نسبتاً متوسط است (میرزایی و عباس‌زاده، ۲۰۱۴).

جمع‌بندی

بر مبنای کل داده‌های تحلیل‌شده می‌توان اظهار داشت که مهمترین عوامل مثبت مؤثر بر هم‌گرایی ملی مربوط به متغیر انسجام اجتماعی (۰/۵۰۵)، سرمایه اجتماعی (۰/۳۳۷)، رضایت از زندگی (۰/۳۳۲) و همچنین عوامل منفی مؤثر مشتمل بر احساس محرومیت (۰/۱۸۴-)، میزان مصرف رسانه‌ای از شبکه‌های ماهواره‌ای (۰/۱۶-)، است.

در میان متغیرهای مؤثر مثبت، انسجام اجتماعی (۰/۵۰۵) تقریباً با همه عوامل مؤثر به هم‌گرایی ملی، همچون هویت دینی (۰/۲۸۶) و مذهبی، هم‌گرایی اجتماعی (۰/۱۸۳)، هویت قومی (۰/۰۷) و میزان تعامل و پیوستگی خانوادگی و طایفه‌ای (۰/۲۵۵) ارتباط مستقیم دارد و از همین رو، مهمترین متغیر مؤثر بر هم‌گرایی ملی است. از طرف دیگر، سرمایه اجتماعی عامل بسیار مهم دیگری در جهت‌گیری نسبت به احساس هم‌گرایی ملی است. این متغیر را می‌توان اعم و مرتبط با متغیرهای مهمی همچون حمایت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، مشارکت سیاسی، ارتباطات میان فرهنگی، ارتباطات درون فرهنگی و ارتباط با هم‌تایان در خارج از مرزهای کشور دانست. چنانکه یارمحمد قاسمی (۲۰۱۲) نشان می‌دهد در میان دانشجویان کرد، سرمایه اجتماعی با هویت ملی رابطه معناداری (همبستگی: ۰/۳۰) وجود دارد. از طرف دیگر در مطالعه مروت (۲۰۱۲) در همان گروه جمعیتی نیز نشان داده می‌شود که زیر مقوله‌های سرمایه اجتماعی، مانند مشارکت سیاسی، عضویت در تشکلهای مدنی، اعتماد به مسئولان و تعلق اجتماعی عام، تعیین‌کننده ۲۲/۶ درصد از تغییرات هم‌گرایی ملی است. در میان دانشجویان بلوچ، مطالعه عبداللهی و حسین‌بر (۲۰۰۳) نیز نشان داد که تعامل و پیوستگی طایفه‌ای، میزان و تعامل پیوستگی با همسالان و میزان تعامل و پیوستگی با گروه‌های مرجع تأثیر مستقیمی بر احساس هویت ملی دارد.

در این میان، رضایت از زندگی (۰/۳۳۲) سومین متغیر مستقل تعیین‌کننده نسبت به میزان

احساس هم‌گرایی ملی است. در واقع، از منظر این عامل، احساس هم‌گرایی ملی به‌عنوان یک جهت‌گیری شخصی نسبت به زندگی تعریف می‌شود که از منظر روان‌شناسی اجتماعی تحت‌تأثیر کیفیت زندگی، احساس خوشبختی و بهزیستی روانی و فاصله میان تصویر واقعیت موجود و انتظارات قرار دارد. در مطالعه‌ای دیگر، آقایوسفی و نسیم (۱۳۸۹) نشان می‌دهد که بهزیستی روانی که شامل احساس خوشبختی و رضایت از زندگی و کیفیت زندگی است بر میزان حس انسجام اجتماعی تأثیر دارد (آقایوسفی و نسیم، ۲۰۱۱). بعلاوه، بر مبنای یافته‌های آن پژوهش، میزان اعتماد عمومی نیز در تعیین سطح هم‌گرایی ملی نقش اصلی را بازی می‌کند. در واقع شاید بتوان گفت که اعتماد بین اعضای گروه و جامعه اساساً شاخص همبستگی است. در این میان، اعتماد به‌عنوان نوعی واکنش روان‌شناختی با ویژگی‌هایی مانند اطمینان، قابلیت پیش‌بینی رفتار، احساس کنترل و اعتقاد به اثرگذاری مشخص می‌شود و نوعی انتظار است که از عناصر شناختی (شناخت منبع اعتماد و اطمینان به او) عاطفی (احساس مطلوب) و اخلاقی (متعهد، باثبات، امین، صادق و...) صورت می‌یابد (رضایی و حاجیانی، ۲۰۱۴).

از طرف دیگر، احساس محرومیت (۰/۱۸۴-) که به‌صورت جدی مرتبط با متغیر رضایت از زندگی است، از مهمترین متغیرهای منفی اثرگذار بر شکل‌گیری احساس هم‌گرایی ملی است. برای مثال، مقدس جعفری و همکاران (۲۰۰۹) در مطالعه خود در سقر نشان داد که میزان احساس محرومیت تأثیر مستقیمی بر هویت‌های قومی و ملی دارد و فرد را از هویت ملی دور کرده و به هویت قومی نزدیک می‌کند. به‌صورت مشابه ربانی (۱۳۸۷) در یک مطالعه چند استانی نشان می‌دهد که احساس محرومیت نسبی تا ۰/۵۶ درصد موجب کاهش تمایل به هویت ملی میشود که این امر با یک رابطه ۰/۱۸ مثبت به هویت قومی متصل می‌شود. همچنین، عبداللهی و حسین‌بر (۲۰۰۳) اذعان داشته است که دانشجویان بلوچ مورد مطالعه پژوهش، قوم بلوچ را در ردیف آخر دسترسی به فرصتها و امکانات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی موجود در کشور تلقی می‌کردند که اتفاقاً با رتبه‌بندی رسمی وقت استان

سیستان و بلوچستان در میان استانها از لحاظ سطح توسعه یافتگی تطابق داشته است و همین امر موجب تقویت احساس محرومیت و به تبع آن، هویت قومی در مقابل هویت ملی می‌شود. در مطالعه‌ای مشابه، میرزایی (۲۰۱۴) نشان داد که متغیر هویت قومی رابطه مستقیمی با هویت ملی دارد و هر چه هویت قومی بالاتر باشد، هویت ملی نیز افزایش می‌یابد، اما در این میان احساس محرومیت رابطه معنادار ولی معکوسی با هویت ملی و رابطه مستقیم و معناداری با هویت قومی دارد که به معنی آن است که با افزایش احساس محرومیت، احساس تعلق به هویت ملی کاهش یافته و در مقابل، تعلق به هویت قومی افزایش می‌یابد.

به بیان دیگر، با وجود احساس محرومیت، فرد از هویت قومی به مثابه سپر محافظتی استفاده می‌کند که جایگزین هویت ملی می‌شود. صورت‌بندی این سپر از سامانه‌ای مفهومی بهره میبرد که بعد اول آن احساس واگرایی و دوگانگی با اکثریت است، بعد دوم، تفسیر دانشجویان کرد/ بلوچ از سیاست‌گذاری دولت به مثابه عامل و مجری تفوق فرهنگ، قومیت و مذهب فارس شیعی بر کرد یا بلوچ سنی است، بعد سوم، ارتباطات درون قومی در داخل و خارج مرزهای کشور و همچنین مصرف رسانه‌ای جایگزین و سرمایه اجتماعی منبعث از آنهاست که امکان هویت‌یابی جایگزین را برمی‌سازد؛ امری که می‌تواند با سیاست‌گذاری صحیح و رفع احساس محرومیت و برطرف کردن موانع محلی و ملی برای کسب امتیازات اجتماعی، مرتفع شود.

ملاحظات اخلاقی

تعارض منافع

نویسندگان مقاله، هیچ‌گونه تعارض منافی با یکدیگر در این مطالعه ندارند.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

کلید اصول اخلاق نشر و اخلاق پژوهش در این مطالعه رعایت شده است.

منابع مالی

این مقاله نوشته و برگرفته از پژوهش پایان‌نامه دکترای جامعه‌شناسی فرهنگی سبحان رضایی است که با راهنمایی دکتر محمود شهابی و مشاوره دکتر حسام‌الدین آشنا و دکتر عباس کاظمی در پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری انجام شده است.

همچنین بخشی از هزینه اجرای این پژوهش توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۳-۱۳۹۶) تأمین شده است.

مشارکت نویسندگان

طراحی پژوهش: دکتر محمود شهابی، دکتر حسام‌الدین آشنا، سبحان رضایی؛ **هدایت و نظارت:** دکتر محمود شهابی، دکتر حسام‌الدین آشنا؛ **جمع‌آوری و ورود اطلاعات پژوهش:** سبحان رضایی، مریم محمدتقی نسب **تحلیل اطلاعات:** سبحان رضایی، مریم محمدتقی نسب؛ **نگارش مقاله:** سبحان رضایی؛ **ویرایش و نهایی‌سازی مقاله:** دکتر محمود شهابی، دکتر حسام‌الدین آشنا، سبحان رضایی، مریم محمدتقی نسب.

تقدیر و تشکر

از سرکار خانمها مهشید شهیدی، فرشته مقصودی، سمانه اعتصامی، کبری خورشیدآبادی، مونا خورشیدی و شیما فرزادمنش که در جمع‌آوری و ورود داده‌های آن پروژه پژوهشی مشارکت کرده‌اند، تقدیر و تشکر می‌شود.

- Abdollahi, M., & Morowat, B. (2006) The dominant type of collective identity among university students in Sanandaj. *Quarterly Journal of Social Sciences*, 12(32), 77-112. (In Persian)
- Abdollahi, M., & Hosseinbar M. O. (2003). The National Identity Of The Baluch University Students In Iran. *Quarterly Iranian Journal of Sociology* (Isa):, 4(4), 101-26. (In Persian)
- Agha-Yousefi, A. R., & Sharif, N. (2011). Correlation between psychological well-being and sense of coherence in the students of Islamic Azad University-Central Tehran Branch. *Researcher Bulletin of Medical Sciences*, 15(6), 273-9. (In Persian)
- Bashiriyeh, H. (2003). *Aghl dar siyasat [Reason in politics]*. Tehran, Farhange Moaser. (In Persian)
- Borjvand, A. (2010). *Avamel ejtemaee moaser bar hoviati yabi dokhtaran daneshjooye daneshgah payamenoor Saghez [Social Variables of Identification of Paymenoor University, branch of Saghez's Female Students]*. Tabriz, Iran: University of Tabriz.
- Chalbi, M. (1995). *Jameeshenasie nazm [The sociology of order]*. Tehran: Ney. (In Persian)
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences (2nd Ed.)* Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Cohen, J. (1992). *A power primer. Psychological Bulletin*, 112(1), 155-9.
- Collins, R. (1975). *Conflict sociology: Toward an explanatory science*. Cambridge: Academic Press.
- De Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life (Translated by S. Rendall)*. Berkeley: University of California Press.
- Doreian, P., & Fararo, T. J. (2008). *The problem of solidarity: Theories and models* (Morshedzadeh A. Persian trans). Tehran: Tamaddon Irani. (in Persian)
- Durkheim, E. (2003). De la division du travail social [The division of labor in society] (Parham, B. Persian trans). Tehran: Markaz. (In Persian)
- Ghaneirad M. A., & Hosseini F. (2006). Values, network relationships, and participation in non-governmental organization (an empirical study among the Tehran's youths). *Iranian Journal of Sociology*, 6(3), 123-97. (In Persian)
- Ghasemi, Y. Jamalvandi R. (Fall & Winter 2012). *Rabete sarmaye*

- ejtemaee va hoviati meli daneshjooyan Ilam [Relation of social capital and national identity in Ilam students]*. *Ilam Culture* 10(36,37): 4-26.
- Goudarzi, H. (2006). *Jameeshenasiye hoviate dar Iran [The Sociology of identity in Iran]*. Tehran: Moasese Motaleaate Melli [Institute of National Studies].
  - Gurr T. R. (1999). *Why men rebel?* (Morshedzadeh, A. Persian trans). Tehran: Institute for Strategic Studies. (in Persian)
  - Hajiyani, E. (2002). *Masaale vahdate melli va olgoeye siasat ghomi dar Iran [The issue of national unity and the pattern of ethnic politics in Iran]*. *Anjomane Jameeshenasi Iran [Letter from the Iranian Sociological Association]*, 3, 137-77. (In Persian)
  - Hajiyani, E. (2008). Relationship Between National and Ethnic Identities Among Iranian Ethnic Groups. *Iranian Journal of Sociology*, 9(3.4), 143-164.
  - Hajiyani, E., & Fooladi-Sepheh, S. (2011). Barrasi rabete beyne hoviate melli va hoviate mazhabi dar beyneaghvame Irani [Investigating the relationship between national identity and religious identity among Iranian ethnicity]. *Pajooeshname Oloome Ejtemaei [Journal of Social Sciences]*, 4(4), 33-53. (In Persian)
  - Hechter, M. (1987). *Principles of Group Solidarity*. Berkeley: University of California Press.
  - Hosseinzadeh, M. (2010). Barrasie rabeteye sarmaye farhangi va hoviate ejtemaee dar beyne daneshjoyane Tabriz [The relationship between cultural capital and social identity among students in Tabriz]. *Fasname Motaleaate Melli [Journal of National Studies]*, 10(1), 49-74. (In Persian)
  - Kanagawa, Ch., Cross, S. E., & Markus Rose, H. (2001). "Who Am I?" The Cultural Psychology of the Conceptual Self. *Personality and Social Psychology Bulletin* 27(1):90-103.
  - Khaniki, H., & Sarshar, H. (2014). Categorizing the political culture; Case study of the students of Kurdistan University. *Research in Theoretical Politics*, 11, 91-130. (In Persian)
  - Klugman, J. (1999). *Social and Economic Policies to Prevent Complex Humanitarian Emergencies*. Policy Brief, Washington, DC: Unu/Wider.
  - Lawler, E., Thye, Sh. R., & Yoon, J. (2014). *Affective Ties to Groups and Organizations*. In J. E. Stets & J. H. Turner (Eds.), *Handbook of the Sociology of Emotions (Volume II)* (77-101). Berlin: Springer.

- Markovsky, B., & Lawler, E. J. (1994). A new theory of Group Solidarity. *Advances in Group Processes*, 11, 113-7.
- Mauss, M. (1925). *An essay on the gift: the form and reason of exchange in archaic societies*. Eastford: Martino Fine Books.
- McPherson, M., & Lovin, S. (2002). *Cohesion and membership duration: linking groups, relations and individuals in an ecology of affiliation*. In S. Thye, & E. Lawler (Ed.), *Group cohesion, trust and solidarity: Advances in group processes* (pp. 1-36). United Kingdom: Emerald Group Publishing Limited.
- Mirzaei H., & Abbaszade M. (2014). Studying the relationship between students' national and ethnic identities. *Journal of Social Sciences (Biannual)*, 243-275. <https://doi.org/10.22067/jss.v0i0.38472>
- Moghadass Jafari, M., Shaikhavandy, D., Sharifpour, H. (2008). Relationship Between National and Ethnic Identity among Kurdish Students (The Students of Payam Nour University, Saghez). *National Studies*, 9(33), 97-126.
- Mohammadpur, A., Naghdi, A., & Nadernejad, B. (2011). *The Effects of using satellite (TV) on cultural identity in Iranian Kurdistan* (A case study: Kurdish students of Sanandaj universities).
- Morovat, B., Baghabanyan, M. (2011). Study of the Views of the Students of Islamic Azad University (11th Areas) toward National Unity & Islamic Integration. *National Studies*, 12(48), 93-114.
- Oxford Dictionary (2010). *Oxford Dictionary: Advanced Learner's Dictionary*. CD ROM.
- Parsons, T. (1951). *The Social System*. United States: Glencoe, Ill., Free Press.
- Rabbani, A., Yazdkhasti, B., Hajjani, E., & Mirzaei H. A. (2009). Barresie rabeteye hoviate melli va ghomi ba taakid bar ehsase mahroniat va jameepaziri ghomi (motalee moredi daneshjoyane Azari, Kord va Arab) [Investigating the relationship between national and ethnic identity with emphasis on deprivation and ethnic socialization (Case study of Azeri, Kurdish and Arab students)]. *Journal Of The Faculty Of Literature And Humanities (Kharazmi University)*, 16(63): 62-69. (In Persian)
- Rabbani, A., Yazdkhasti, B., Hajjani, E., Mirzaei, H. (2009). Relationship between National and Ethnic Identities of Azari, Kurd and Arab Students in the State Universities of Iran. *National Studies*, 10(39), 137-158.
- Rezaee, S. (2012). *Master thesis in cultural studies on Iranian ethnic policy, the Sunni divergence situation and political violence: a grounded theory*

- study of the cultural context of political violence*. Tehran, Iran: Allameh Tabatabaei University.
- Hajiani, E., Rezaee, S. (2014). *Iranian Kurds: Solidarity variables and national improvement policies*. Tehran, Iran: Center for Strategic Research.
  - Ritzer, G. (1996). *Contemporary sociological theory (M Tholasi. Persian trans)*. Tehran: Entesharat Elmi. (In Persian)
  - Saadabadi A. A., Pourezat, A. A., & Abbasi T. (2013). Recognition of elements of national integrity among Iranian ethnic groups. *Quarterly Defense Strategy*, 11(42), 173-98. (In Persian)
  - Semi-Annually Youths, *Culture and Society Research*, 3(4): 131-56. (In Persian)
  - Statistical Center of Iran. (2018). Daneshjoyane dorehaye mokhtalefe tahsili moasesate amozeshe aali bar hasbe ostan va jens [Students of different higher education institutes by province and gender]. Retrieved from: <https://www.amar.org.ir/#5553671>-- داده‌ها و اطلاعات آماری / آموزش و پژوهش / آموزش عالی
  - Statistical Center of Iran. (2018). Statistical Yearbook of Golestan Province. Retrieved from: https://nnt.sci.org.ir/sites/apps/yearbook/year_book_doc/96-27-02.pdf
  - *Statistical Center of Iran*. (2018). Statistical Yearbook of Ilam Province. Retrieved from: https://nnt.sci.org.ir/sites/apps/yearbook/year_book_doc/96-16-02.pdf
  - Statistical Center of Iran. (2018). Statistical Yearbook of Ilam Province. Retrieved from: https://nnt.sci.org.ir/sites/apps/yearbook/year_book_doc/96-05-02.pdf
  - Statistical Center of Iran. (2018). Statistical Yearbook of Kordestan Province. Retrieved from: https://nnt.sci.org.ir/sites/apps/yearbook/year_book_doc/96-12-02.pdf
  - Statistical Center of Iran. (2018). Statistical Yearbook of Sistan va Balochestan Province. Retrieved from: https://nnt.sci.org.ir/sites/apps/yearbook/year_book_doc/96-11-02.pdf
  - Tanhayi, H. A. (1999). *Daramadi bar makateb va nazariehaye jameesh-enasi [An introduction to sociological schools and theories]*. Tehran: Marandiz. (Persian)
  - Taroudizadeh, D. (2010). Tabine avamele asargozar dar hoviate melli daneshjouyan "barrasie moredi daneshjoyane daneshgahe Payame nour ostane Ardebil" [Explaining the factors affecting students' national identity: A case

- study of students of Payam Noor University of Ardabil]. *Mahname Mohandesi Farhangi [Journal of Cultural Engineering]*. 3, (27-28), 36-47. (Persian)
- Thye, Sh. R., Yoon, J., & Lawler, E. J. (2002). *The theory of Relational Cohesion: Review of a Research Program*. United Kingdom: Elsevier Science Ltd.
- Willer, D., Borch, C., & Willer, R. (2002). *Building a model for solidarity and cohesion using three theories*. In *Advances in group processes* (pp. 67-107). United Kingdom: Emerald Group Publishing Limited.
- Yarmohammadzadeh, P., & Mesrabadi, J. (2014). Taene abaade hovi-ate melli-ghomiati daneshjooyane daneshgahe Shahid Madani Azarbaye-jan [Determining the Dimensions of National-Ethnic Identity of Students of Shahid Madani University of Azerbaijan]. *Hamayeshe ghomiati va farhange Irane eslami, Tabriz* [Conference on Ethnicity and Culture of Islamic Iran; Tabriz]. Available from: https://www.civilica.com/paper-ghomiyat01-ghomiyat01_037.html

